

Н59

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

НЕЧИПОРЕНКО ВАЛЕНТИНА ВАСИЛІВНА

УДК 376.01:37.013.42(043.3)

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ
НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
ЯК ВІДКРИТОЇ СОЦІАЛЬНО-ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ**

13.00.03. – корекційна педагогіка

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2013

9682

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України
Бондар Віталій Іванович,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова – директор Навчально-методичного центру освітньої інтеграції.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Бойко Галина Миколаївна,
Полтавський інститут економіки і права Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», професор кафедри фізичної реабілітації та фізичного виховання;

доктор педагогічних наук, професор
Дмитрієва Ірина Володимирівна,
Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет», завідувач кафедри технологій корекційної та інклюзивної освіти;

доктор медичних наук, професор
Чуприков Анатолій Павлович,
Національна медична академія післядипломної освіти імені П. Л. Шупика, професор кафедри дитячої психіатрії.

Захист відбудеться 27 листопада 2013 року о 12-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.14 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий 25 жовтня 2013 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. В. Федоренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Демократизація та гуманізація соціального життя, розвиток людського потенціалу вимагає підвищеної уваги держави та суспільства до проблем підростаючого покоління. Наслідки Чорнобильської катастрофи, забруднення довкілля, складна соціально-економічна ситуація у посткризовий період – усе це зумовлює погіршення показників здоров'я дітей, несприятливі соціальні умови їх життя та розвитку, проблематичність отримання якісної, повноцінної освіти. Актуальність цих проблем спонукає до переосмислення ролі освіти в їх розв'язанні та визнання вагомості реабілітаційного фактора у життєвому становленні кожної дитини, яка стикається з труднощами актуалізації свого психофізичного потенціалу. Саме освіта є тим громадсько-державним інститутом, який покликаний зупинити негативні, кризові тенденції у сфері дитинства, спроможний органічно поєднати реабілітаційні процеси у фізичному, психічному, соціальному та духовному становленні зростаючої особистості.

Аналіз сучасного стану і перспектив розвитку освіти вказує на те, що оптимальними організаційними осередками для розбудови такої системи є спеціальні освітні заклади реабілітаційного спрямування. Призначенням таких закладів є створення всіх необхідних умов для здійснення комплексної медичної, психологічної, педагогічної реабілітації та надання доступного рівня освіти дітям, які мають обмежені можливості здоров'я. Переваги спеціальних закладів – навчально-реабілітаційних центрів, порівняно із закладами інших типів (загальноосвітніми школами, ліцеями, гімназіями, спеціальними школами-інтернатами), полягають у структурній повноті та функціональній спеціалізації щодо здійснення реабілітації дітей на засадах системності та комплексності. Ці переваги визначають особливу роль навчально-реабілітаційних центрів у забезпеченні інноваційного розвитку вітчизняної реабілітаційної педагогіки, її наближення до міжнародних стандартів у цій сфері.

Сьогодні перед усіма навчально-реабілітаційними закладами України стоїть надзавдання – унеможливити випадки соціальної ізоляції дітей з особливостями психофізичного розвитку, натомість сприяти розширенню практики їх освітньої інтеграції, що є одним із пріоритетів Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Це потребує розширення спектра соціальної, медичної та педагогічної допомоги таким дітям, забезпечення рівного доступу до якісної освіти, сфер життєдіяльності в ході соціальної та життєвої практики, створення умов для найповнішого розкриття їхнього потенціалу й максимально можливого рівня інтелектуального, духовного та фізичного розвитку. Над цими проблемами працюють багато науковців і практичних працівників, зокрема: М. Аверіна, В. Андрущенко, Л. Артемова, В. Бондар, І. Дмитрієва, Л. Дробот, Н. Заплотинська, В. Засенко, В. Золотоверх, О. Киян, С. Конопляста,

О. Кошелівська, В. Кремень, С. Миронова, В. Нечипоренко, В. Синьов, С. Сисоєва, В. Тарасун, Л. Фомічова, О. Хохліна, А. Чуприков, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін. Проблеми компетентності та інтеграції особистості з функціональними обмеженнями в суспільство досліджують О. Бандура, О. Біленок, О. Богинич, Л. Борщевська, О. Василюшин, А. Висоцька, Н. Голота, Т. Гурлева, І. Дмитрієва, Н. Дятленко, І. Єрмаков, В. Захарченко, Л. Лохвицька, Т. Марчук, М. Мельничук, Н. Нападій, М. Сварник, С. Синьова, Л. Сохань, О. Тюптя, В. Циба, А. Шевцов, О. Яковенко та ін. Філософія освітньої інтеграції, яка базується на вірі в те, що кожна дитина з функціональними обмеженнями повинна мати рівний доступ до якісної освіти, обґрунтовується у працях В. Бондаря, Г. Бойко, Е. Дж. Ервіна і Н. Ей. Кітнес, Л. Завірюхи, Н. Лізенко, А. Колупасової, В. Синьова, М. Софій, С. Стрижеус, Л. Чернявської, А. Шевцова та ін.

Наукові розвідки вітчизняних і зарубіжних фахівців сприяють переосмисленню ролі спеціальних закладів – навчально-реабілітаційних центрів у суспільному житті, подоланню обмеженого сприйняття їх як елементів виключно освітньої системи, натомість сприяють становленню нового, ширококонтекстного розуміння функціонування та розвитку цих закладів. Така концептуальна парадигма є і реалістичною, і перспективною водночас, адже вона, з одного боку, об'єктивно враховує незворотні тенденції розвитку сучасної освіти в динамічному, глобалізованому, інформатизованому, комунікативно насиченому світі, а з іншого – визначає можливості актуалізації іманентного потенціалу спеціальних закладів щодо подолання низки протиріч, зокрема:

- між пріоритетністю інноваційного розвитку вітчизняної освіти та відсутністю теоретичних і методичних засад навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи;

- між потребою суспільства у життєво компетентних громадянах і недостатньою компетентною спрямованістю навчально-виховного процесу в умовах навчально-реабілітаційних центрів;

- між необхідністю забезпечення зв'язку освіти з життям і обмеженістю соціальної практики учнів навчально-реабілітаційних центрів;

- між соціокультурною обумовленістю освіти та недостатнім урахуванням при розробці стратегій розвитку спеціальних закладів впливу на них зовнішніх чинників.

На даний час немає наукових досліджень, у яких відстежувались би теоретичні та методичні засади навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи, що забезпечує розвиток в учнів з особливостями психофізичного розвитку ключових життєвих компетенцій та підготовку їх до успішного життя у суспільстві. Ускладнена структура функціонування й системного розвитку закладу, на наш погляд, має супроводжуватися низкою організаційних, змістових і технологічних нововведень у навчально-реабілітаційний процес, змінами в управлінській діяльності, масштабною моніторинговою діяльністю

для своєчасного виявлення та оцінювання результатів впровадження інновацій. З огляду на це важливим є системний аналіз теоретичних напрацювань вітчизняних та зарубіжних учених, сучасного стану освітньо-реабілітаційної практики, нових підходів до забезпечення інноваційного розвитку навчально-реабілітаційного центру. Виходячи з цього та зважаючи на недостатній рівень розробки теоретико-методичних засад навчально-реабілітаційної діяльності спеціальних закладів в умовах сучасної парадигми освіти обрано тему дисертаційного дослідження: **«Теоретичні і методичні засади навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до програми Всеукраїнського соціально-педагогічного експерименту «Проектування та практичне забезпечення компетентнісно спрямованого інноваційного розвитку Хортицького навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру» (наказ Міністерства освіти і науки України № 147 від 03.03.2006 р.).

Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 2 від 29.09.2011 р.) й узгоджена в Міжвідомчій Раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 10 від 20.12.2011 р.).

Мета дослідження полягає в розробці теоретичних та методичних засад навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу освіти для дітей з обмеженими можливостями здоров'я.

Досягнення мети передбачало вирішення таких завдань:

1. Розкрити сутність і специфіку теоретичних і методичних засад навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу освіти.
2. Дослідити стан розробленості теорії і методики комплексної навчально-реабілітаційної діяльності закладу для дітей з обмеженими можливостями здоров'я.
3. Проаналізувати та узагальнити напрями та особливості становлення і розвитку навчально-реабілітаційного центру як інноваційної відкритої системи.
4. Розробити інтегральну та локальні моделі компетентного педагога навчально-реабілітаційного центру.
5. Розробити організаційне та технологічне забезпечення системи управління інноваційними процесами навчально-реабілітаційної діяльності.
6. Розробити модель системи управлінського моніторингу в умовах спеціального навчально-реабілітаційного закладу.
7. Провести експериментальне дослідження ефективності навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу.

Об'єкт дослідження – навчально-реабілітаційна діяльність спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи.

Предмет дослідження – теоретичні і методичні засади навчально-реабілітаційної діяльності закладу для дітей з обмеженими можливостями здоров'я в умовах сучасної парадигми освіти.

Загальна гіпотеза дослідження: навчально-реабілітаційний заклад зможе розвиватись як відкрита соціально-освітня система за умов розробки та впровадження теоретичних і методичних засад навчально-реабілітаційної діяльності, організаційних, змістових та технологічних нововведень у всіх підсистемах: управлінській, навчальній, виховній, медичній, реабілітаційній, психологічній, інноваційній, матеріально-технічній та кадровій.

Гіпотезу дослідження конкретизовано в таких часткових гіпотезах:

- стратегія інноваційного розвитку спеціального закладу як відкритої соціально освітньої системи сприятиме удосконаленню його навчально-реабілітаційної діяльності за умови визначення стратегічних пріоритетів з урахуванням внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на процеси становлення, стабілізації та інноваційного розвитку закладу;

- навчально-реабілітаційна діяльність спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи можлива за умови визначення та впровадження теоретико-методичних засад моделювання та практичного забезпечення освітньої системи з реабілітаційним компонентом, розбудови компетентісно спрямованої виховної системи, оптимізації соціальної практики учнів та організації їх комплексної реабілітації;

- управління навчально-реабілітаційною діяльністю спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи можливе за умови розробки та впровадження структурно-функціональної моделі та мета-технології системного управління, моделі управлінського моніторингу, інтегральної та локальних моделей компетентного педагога спеціального закладу освіти.

Методологію дослідження є поєднання чотирьох рівнів пізнання досліджуваного феномена: філософського, загальнонаукового, конкретнонаукового і технологічного.

До першого – **філософського** рівня методології дослідження віднесено наукове пізнання про єдність процесів, взаємовпливів і взаємозалежності явищ об'єктивної дійсності; положення філософії, соціології, психології, педагогіки про особистість, її пріоритетність та особливості розвитку, детермінованість її поведінки зовнішніми і внутрішніми факторами; положення екзистенціалізму, персоналізму, філософської антропології про самоцінність людської особистості, її визнання первинною творчою реальністю і вищою духовною цінністю, про саморозвиток особистості – як основний шлях руху людини до особистісної зрілості й одну із її сутнісних потреб.

До другого – **загальнонаукового** рівня методології дослідження віднесено загальнотеоретичні підходи, що є концептуальними засадами комплексу наук про людину, а саме: системний, діяльнісний і синергетичний.

Системний підхід, як спеціалізований методологічний напрям пізнання системних об'єктів, виявився методологічною базою моделювання інноваційного розвитку навчально-реабілітаційного центру.

Діяльнісний підхід, як система взаємопов'язаних принципів, – взаємозалежності свідомості та діяльності, розвитку, історизму, активності, інтеріоризації-екстеріоризації – дозволяє теоретично обґрунтувати роль діяльності у становленні та розвитку особистості.

Синергетичний підхід, як комплекс взаємопов'язаних принципів функціонування систем відкритого типу, здатних до самоорганізації, є методологічною базою для розкриття сутності педагогічних процесів і явищ, їх опису та оцінки за допомогою законів математичної статистики.

До третього рівня – **рівня конкретної методології дослідження** віднесено інтернаукові знання всього комплексу наук про управління навчальним закладом: педагогічного менеджменту, політології, психології праці, психології творчості, соціології, суспільствознавства та філософії, принципи і методи людиноцентричного, акмеологічного, аксіологічного, процесійного, ситуаційного, компетентнісного і ресурсного підходів до вивчення проблеми управління в сучасній системі освіти.

До **четвертого рівня методології дослідження** віднесено інноваційний, особистісно орієнтований, технологічний, інформаційний і цивілізаційний підходи в освіті. Вони розглядалися нами як методологічні засади моделювання та практичного забезпечення системного розвитку навчально-реабілітаційного центру.

Теоретичну основу дослідження становлять: теоретичні основи проектування інноваційного розвитку спеціального закладу (В. Докучаєва, А. Євтодок, Л. Капченко, В. Лазарєв, Т. Орлова, О. Попова, В. Синьова, А. Цимбалару, Г. Щекатунова та ін.); стратегічні пріоритети розвитку спеціального закладу (О. Базалук, В. Бондар, Д. Вос, Г. Драйден, Л. Калініна, А. Крамаренко, В. Лазарєв, Є. Хриков та ін.); теоретико-методичні підходи до розбудови компетентнісно спрямованої виховної системи (В. Андрущенко, І. Бех, О. Вишневський, Т. Волкова, І. Єрмаков, Л. Качинська, Г. Ковганіч, В. Кремень, Л. Новікова, І. Погоріла, Г. Сазоненко, Н. Селіванова, Т. Семейкіна, В. Созонов, Г. Сорока, В. Оржеховська, І. Чепуришкін, Т. Шамова та ін.); основні положення організації соціальної практики (О. Базарова, М. Джонс, Л. Д'ячук, І. Єрмаков, Н. Логінова, Е. Макдональд, Н. Мамінова, А. Мудрова, Г. Нікітіна, Г. Нусс, А. Пінкус, Н. Перевознікова, С. Тернер та ін.); теоретико-методологічні засади комплексної (медичної, соціальної, педагогічної та психологічної) реабілітації (Б. Алмазов, Л. Василенко, А. Гордєєва, Н. Дейл, С. Керр, З. Лаврентєєва, Є. Лільїн, С. Максименко, М. Маллі, Л. Моїсєєва, Н. Морова, В. Мухін, Р. Овчарова, Т. Єрганова, С. Степухович, Є. Холостова, Л. Храпиліна, А. Шевцов, Л. Шипіцина та ін.); організаційно-технологічне забезпечення системного управління навчально-реабілітаційною діяльністю (Л. Ващенко, Л. Даниленко, І. Дичківська,

Г. Єльнікова, О. Ельбрехт, В. Казмиренко, Г. Канафоцька, Н. Клокар, О. Козлова, Ю. Конаржевський, О. Мармаза, О. Моїсєєв, В. Новіков, Г. Обносова, В. Розанова, В. Сгадова, В. Федоров, В. Химинець, С. Хриков та ін.); управлінський моніторинг (В. Ангофф, М. Банч, В. Бертон, І. Блумер, Л. Данюшина, Д. Діллон, В. Зінченко, І. Крейн, М. Магауайєр, Д. Мартенс, Н. Мельник, В. Приходько, Н. Пугачова, Д. Райан, М. Реймонд, Л. Сбоева, Г. Сухович, К. Шнайдер, І. Шульц та ін.); теоретичні засади педагогічної творчості та підготовки вчителів до інноваційної діяльності (І. Гавриш, Н. Мажар, М. Поташник, С. Сисосва, Р. Скульський, А. Хугорської, О. Шапран та ін.); теоретико-методологічні засади корекційного навчання та виховання (С. Конопяста, І. Ляхова, С. Миронова, В. Тарасун, Л. Фомічова, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.).

Методи дослідження. Для розв'язання визначених завдань, досягнення мети, підтвердження гіпотези використовувалися такі методи:

теоретичні – вивчення та аналіз філософської, соціологічної, психологічної та педагогічної наукової літератури з метою визначення поняттєво-категоріального апарату дослідження, порівняння та узагальнення позицій науковців щодо досліджуваної проблеми, вивчення передового досвіду навчально-реабілітаційної діяльності спеціальних закладів освіти; аналіз, синтез, порівняння та узагальнення матеріалів, наукових, законодавчих і методичних джерел з метою розробки та обґрунтування теоретичних і методичних засад навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи; метод структурно-системного аналізу з метою розробки структурно-функціональної моделі системного управління навчально-реабілітаційною діяльністю закладу для дітей з обмеженими можливостями здоров'я та аналізу результатів її впровадження, моделювання ключових аспектів інноваційного розвитку навчально-реабілітаційного центру;

емпіричні – праксиметричні (вивчення та аналіз інноваційного педагогічного досвіду), діагностичні (анкетування, тестування), ранжування, експериментальні (констатувальний і формувальний експерименти), статистичні (кількісний та якісний аналіз, метод обробки статистичних даних), факторний аналіз для оцінки стану та динаміки діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи;

математико-статистичні – методи обробки і аналізу кількісних результатів дослідження за критерієм ϕ^* Фішера.

Експериментальна база дослідження. Науково-дослідницька робота проводилася на базі структурних підрозділів комунального закладу «Хортицький національний навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр» Запорізької обласної ради, на базі ОКЗО «Дніпропетровська загальноосвітня санаторна школа-інтернат І-ІІІ ступенів № 4» та на базі комунального закладу «Запорізька загальноосвітня школа-інтернат І-ІІІ ступенів № 4» Запорізької обласної ради.

Загалом у дослідженні взяли участь 1107 респондентів, із них 131 педагог, 670 вихованців (від 7 до 18 років) та 306 батьків вихованців.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягають в тому, що *вперше*:

- на основі цілісного аналізу теоретично обґрунтовано та розроблено систему навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу освіти;
- розроблено та обґрунтовано теоретичні і методичні засади навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу освіти;
- доведено можливість і необхідність включення системи корекційної роботи як компонента навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу;
- визначено та обґрунтовано теоретичні та методичні засади організації соціальної практики учнів навчально-реабілітаційних центрів та особливості процесу соціалізації учнів з особливостями психофізичного розвитку в процесі соціальної практики;
- розроблено програмно-технологічне забезпечення компетентісно спрямованої виховної системи навчально-реабілітаційного центру;
- обґрунтовано методологічні основи моделювання структури та напрямів розвитку професійної компетентності педагогів навчально-реабілітаційного центру;
- розроблено та впроваджено інтегральну та локальні моделі компетентного педагога спеціального закладу, мета-технологію системного управління спеціальним закладом освіти, особистісно зорієнтовані технології навчання і виховання.

Уточнено:

- технологічне забезпечення комплексної реабілітації учнів з обмеженими можливостями здоров'я;
- зміст спеціальної освіти учнів середніх навчальних закладів;
- поняття «соціальна практика», «життєва практика»;
- доповнено і конкретизовано зміст, форми, методи засоби професійного здійснення педагогічної діяльності викладачів спеціального закладу освіти.

Набуло подальшого розвитку:

- положення щодо розвитку і структурування змісту соціальної та життєвої практики учнів;
- положення про системне управління навчально-реабілітаційним центром;
- компоненти комплексної реабілітації (медичної, соціальної, психологічної, педагогічної) учнів з особливостями психофізичного розвитку.

Практична значущість одержаних результатів полягає в розробці методик організації інклюзивного навчання, педагогічного супроводу розвитку життєвої компетентності школярів, організації медико-психолого-педагогічного консилиуму, розвитку професійної компетентності педагогів;

розробці моделі педагогічної системи з реабілітаційним компонентом, структурно-функціональної моделі управління навчально-реабілітаційним закладом, моделі управлінського моніторингу навчально-реабілітаційної діяльності, інтегральної та локальних моделей компетентного педагога спеціального закладу освіти; розробці дев'яти інноваційних освітньо-реабілітаційних технологій (проективно-рефлексивної технології навчання, технології проективного життєздійснення, технології планування життєдіяльності дитячих колективів, виховної інтерактивної технології «Океан життєвої компетентності», технології загальнофункціональної реабілітації та технології реабілітації мистецтвом, технології реабілітації через спілкування з природою, технології учнівсько-студентського самоврядування, технології моніторингу освітньо-реабілітаційного процесу).

Наукові результати дослідження використані при розробці навчально-методичних комплексів: «Педагогіка», «Педагогічна творчість», «Корекційно-реабілітаційні служби», «Психолого-педагогічна діагностика та відбір у спецзаклади», «Теорія та спецметодика виховання дітей з вадами мовлення», «Фізична реабілітація осіб з вадами мовлення» для студентів напряму підготовки 6.010105 «Корекційна освіта (за нозологіями)» та дисциплін: «Соціальна педагогіка», «Менеджмент соціально-педагогічної роботи», «Технології соціально-педагогічної роботи» для студентів напряму підготовки 6.010100 «Соціальна педагогіка» коледжу Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру та Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Впровадження результатів дослідження відбувалося у комунальному закладі «Хортицький національний навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр» Запорізької обласної ради (довідка № 281 від 5.04.13), Класичному приватному університеті (довідка № 940 від 24.04.13), Інституті інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України (довідка № 14/18-256 від 22.04.13), Департаменті загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України (довідка № 2/1-15-663 від 15.03.13), комунальному закладі «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради (довідка № 125 від 08.04.13), обласному комунальному закладі освіти «Дніпропетровська загальноосвітня санаторна школа-інтернат I-III ступенів № 4» (довідка № 111 від 19.04.13), Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького (довідка № 06/831 від 13.05.13), комунальному вищому навчальному закладі «Запорізький педагогічний коледж» Запорізької обласної ради (довідка № 154 від 25.04.13), Департаменті освіти і науки, молоді та спорту Запорізької обласної державної адміністрації (довідка № 116.02-17 від 13.05.13), комунальному закладі «Запорізький навчально-реабілітаційний центр-інтернат «Оберіг» Запорізької обласної ради (довідка № 347 від 15.05.13).

Особистий внесок автора в працях, написаних у співпраці, полягає в: розкритті концептуальних засад стратегічних пріоритетів системного інноваційного розвитку спеціальних закладів освіти [3]; аналізі інноваційного досвіду становлення і розвитку навчально-реабілітаційного центру як інноваційної соціально-педагогічної системи [11]; розкритті специфіки розвитку соціальної компетентності учнів з обмеженими можливостями здоров'я в умовах Хортицького центру [12]; розробці переліку та змісту ключових життєвих компетенцій випускника навчально-реабілітаційного центру [13]; обґрунтуванні доцільності впровадження в навчальних закладах методу проєктів як засобу ефективного розв'язання життєвих проблем, розкритті специфіки організації проєктної діяльності учнів [44].

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та висновки, викладені у дисертації, були апробовані на науково-практичних та науково-пошукових конференціях, зокрема:

– *міжнародних*: «Актуальні проблеми корекційної педагогіки та психології» (Кам'янець-Подільський, 2007), «Тенденції розвитку корекційної освіти в Україні» (Київ, 2008), «Актуальні проблеми корекційної педагогіки та психології» (Луганськ, 2008), «Актуальні проблеми корекційної педагогіки та психології» (Кам'янець-Подільський, 2008), «Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі» (Київ, 2008), «Соціально-педагогічна реабілітація в закладах освіти: проблеми та перспективи» (Київ, 2009), «Стан та перспективи розвитку корекційної освіти» (Кам'янець-Подільський, 2009), «Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі» (Київ, 2009), «Методологія та технології практичної психології в системі вищої освіти» (Київ, 2009), «Начальное образование: реалии и перспективы в условиях внедрения стандартов второго поколения» (Дагестан, 2012), «Наука – от теории к практике» (Сопот, Польша, 2013);

– *всукраїнських*: «Моделі компетентного випускника 12-річної школи: сутність, пріоритети, пошуки відповідей на виклики XXI століття» (Київ-Донецьк, 2007), «Педагогіка життєтворчості в контексті нової філософії освіти: психолого-педагогічний аспект» (Київ-Дніпропетровськ, 2008), «Теорія і практика розвитку ключових компетенцій учнів 12-річної школи» (Київ, 2008), «Компетентнісно спрямована освіта: перший досвід, порівняльні підходи, перспективи» (Київ, 2011), «Модернізація освіти для сталого розвитку» (Рівне, 2011), «Компетентнісний вимір особистісного зростання учнівської молоді: теорія, практика, досвід» (Дніпропетровськ, 2012), «Андрогогіка XXI століття: досвід, пошук, перспективи» (Запоріжжя, 2012), «Актуальні проблеми ортопедагогіки та ортопсихології» (Київ, 2012), «Творча спадщина А. С. Макаренка в контексті інноваційного розвитку освіти XXI століття» (Суми, 2013) «Шляхи вдосконалення туристсько-краєзнавчої роботи у закладах освіти» (Переяслав-Хмельницький, 2013), «Проблеми професійного становлення майбутнього фахівця в умовах сучасного освітнього простору» (Кіровоград, 2013);

–міжрегіональних: «Теорія та практика педагогіки життєтворчості» (Запоріжжя, 2007), «Теорія і практика розроблення прогностичних моделей інноваційного розвитку різних типів загальноосвітніх навчальних закладів» (Запоріжжя, 2008), «Науково-методичне забезпечення розвитку інноваційних процесів у системі післядипломної освіти педагогічних кадрів сільських регіонів» (Запоріжжя, 2010), «Науково-педагогічні засади формування соціальних компетенцій учнів з особливими освітніми потребами як складової навчально-реабілітаційного процесу» (Запоріжжя, 2011).

Кандидатська дисертація на тему «Системний розвиток навчально-реабілітаційного центру як умова формування життєвих компетенцій в учнів з обмеженими можливостями здоров'я» (спеціальність 13.00.03. – корекційна педагогіка) була захищена у 2007 році. Матеріали кандидатської дисертації у тексті докторської не використовувалися.

Публікації. Основні положення дисертації та результати дослідження висвітлено у 55 публікаціях автора. Серед них: 4 монографії, 8 науково-методичних і практико зорієнтованих посібників, 23 статті у наукових фахових виданнях, 7 статей, матеріалів та тез наукових конференцій, 13 статей у наукових виданнях. Одноосібних публікацій – 40.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (510 найменувань, у тому числі 66 іноземних), містить 10 таблиць, 2 гістограми, 4 діаграми, 15 рисунків, 9 додатків. Загальний обсяг роботи – 456 сторінок, із них – 403 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету та завдання; викладено концептуальні ідеї дослідження, гіпотезу, методологічні і теоретичні основи; розкрито методи дослідження; наведено дані про його експериментальну та джерельну бази, впровадження результатів; розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення дослідження.

У **першому розділі** «**Стратегія інноваційного розвитку спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи**» проаналізовано теоретичні і методичні засади навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи, розкрито специфіку проектування його системного розвитку та реалізації розробленого проекту.

Встановлено, що інноваційний розвиток для спеціального закладу освіти є, з одного боку, умовою подальшого поступу, а з іншого, – загрозою розбалансування внутрішньошкільного освітнього простору у випадку перевищення критичної межі інновацій, втрати рівноваги між ними та стабільними алгоритмами роботи. Попередити такі ризики можливо за умови ретельного прогнозування перспективних нововведень, далекоглядного врахування їх впливу на навчально-реабілітаційну діяльність закладу в цілому, проектування та послідовної реалізації шляху до них з урахуванням

аккумулятивного ефекту взаємодії педагогічних інновацій. Ці завдання тісно пов'язані між собою та можуть бути успішно вирішені за умови розробки та реалізації стратегії діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи. Її основу складають реалістично поставлені, критично обмірковані та ресурсно обґрунтовані стратегічні пріоритети – бажані характеристики закладу, досягнення яких зумовить підвищення ефективності його роботи як соціально-педагогічної системи.

Логіко-семантичний аналіз дозволив об'єднати всі можливі детермінанти визначення стратегічних пріоритетів спеціального закладу освіти у дві групи: внутрішні та зовнішні. До внутрішніх детермінант відносяться призначення навчального закладу та усталені підходи до організації його роботи. Якщо стратегічні пріоритети узгоджуються з цими детермінантами, розвиток закладу буде системним, а інноваційна діяльність – максимально енергозберігаючою. В іншому випадку, коли вони не пов'язані між собою на засадах діалектичної логіки, заклад зустрінеться з дилемою: перейти на інші рейки роботи або відкоригувати стратегічні пріоритети. До зовнішніх детермінант спеціального закладу відносяться різнопланові чинники макросередовища, головними серед яких є: світові тенденції розвитку освіти і науки; особливості соціально-економічного, політичного та культурного розвитку країни; традиції в галузі освітньої діяльності; освітня політика; рівень розвитку психолого-педагогічної науки. Прогнозування впливу цих чинників на траєкторію реалізації місії закладу дозволяє розробити модерну, перспективну стратегію його розвитку, яка відповідає сучасним глобалізаційним викликам і потребам національної освіти. У дослідженні наведено приклади визначення орієнтирів стратегії розвитку спеціального закладу на основі аналізу впливу чинників макросередовища, актуальних для системи освіти України.

Внутрішні та зовнішні детермінанти в усій їх сукупності утворюють систему координат, у межах якої можна обґрунтовано побудувати доцільну кількість векторів розвитку навчального закладу – його стратегічних пріоритетів. Для успішного виконання цього складного завдання необхідно провести спеціальну аналітико-прогностичну роботу – стратегічний аналіз, який вимагає від фахівця актуалізації таких комплексних здібностей, як діалектичне мислення (урахування закономірностей розвитку навчального закладу в контексті потенційної багатовекторності його змін), системне мислення (розгляд нерозривних взаємозв'язків між усіма структурними підрозділами закладу, актуальних і перспективних чинників впливу на нього), здатність до антиципації (чітке бачення кінцевих характеристик навчального закладу як результату реалізації стратегічних пріоритетів його розвитку), узагальнення, класифікація та абстрагування (побудова логічного ряду пріоритетів, які мають високий рівень узагальненості та об'єднують усі бажані зміни в закладі). В процесі стратегічного аналізу відбувається глибоке осмислення перспектив інноваційної трансформації навчального закладу,

відсіювання недоцільних ідей, обґрунтування тих пріоритетів, втілення яких забезпечить висхідний розвиток закладу.

В дослідженні на прикладі Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру проаналізовано ієрархію пріоритетів спеціального закладу, яка включає: розбудову компетентісно спрямованого збагаченого освітньо-реабілітаційного простору життєтворчості особистості; комплексну (медичну, соціальну, педагогічну і психологічну) реабілітацію вихованців і студентів; організацію якісної інклюзивної освіти. Оскільки місце стратегічних пріоритетів в освітньо-реабілітаційній системі закладу має бути зрозумілим для всіх зацікавлених осіб (працівників, батьків школярів, представників органів управління освіти), доцільним є детальний опис цих пріоритетів у контексті концептуальних засад функціонування та розвитку закладу, а саме: в концепції функціонування та розвитку навчально-реабілітаційного центру – найважливішому управлінському документі щодо визначення стратегії системного інноваційного розвитку закладу.

Постановка та обґрунтування стратегічних пріоритетів дозволяє закладу перейти до наступного етапу розробки та впровадження стратегії системного інноваційного розвитку – проектування послідовності змін, необхідних для переведення стратегічних пріоритетів у категорію діючих компонентів освітньо-реабілітаційної системи. За такого підходу до розвитку навчально-реабілітаційного закладу розробці цілей і засобів їх досягнення передусє системний аналіз кожного його елемента, що спричиняє наявний результат в цілому і виявляє конкретні можливості для досягнення бажаного результату. Діяльність закладу в цьому випадку має випереджувальний характер – визначається у вигляді проекту його майбутнього, тобто, цілісної системи розвитку. До розробки цієї системи залучається якнайбільше членів колективу, які створюють творчі групи з окремих проблем та широко обговорюють їх. Розробляються докладні плани реалізації розвитку закладу на бажаному рівні, формується комплекс проміжних цілей, що дають змогу своєчасно виявити перешкоди для досягнення загального результату.

У дослідженні доведено, що проектній групі необхідно враховувати специфічні риси спеціального закладу: поєднання між собою багатьох елементів діяльності (процесів, теорій), що утворюють цілісність та єдність; планомірне і правильне розміщення та взаємозв'язок структурних підрозділів з точною послідовністю діяльності; цілісність і послідовність розвитку навчально-реабілітаційного закладу; цілеспрямованість і високу організованість процесу; єдність кількісних та якісних змін; логічне співвідношення загальної логіки вдосконалення роботи закладу та векторів оптимізації діяльності кожного його підрозділу. В результаті цієї системно-аналітичної роботи проектна група розробляє програму, мета-модель та перспективні плани системного розвитку спеціального закладу, які містять вичерпну інформацію про послідовність багатовекторних змін у його структурі та функціях.

Підготовка зазначених документів дозволяє навчально-реабілітаційному центру перейти до наступного, основного етапу розробки та реалізації стратегії розвитку спеціального закладу – до інноваційної діяльності, спрямованої на впровадження стратегічних пріоритетів. На основі аналізу робіт Н. Василенко, Л. Ващенко, Л. Вознюк, К. Гораш, В. Докучаєвої, В. Лазарева, Л. Лісіної, В. Малихіної, Н. Погрібної, Н. Пугачової визначено організаційні, змістові та науково-методичні параметри інноваційної діяльності навчального закладу. Встановлено, що інноваційний процес розглядається сучасними науковцями в межах його полііснування: як аксіологічний, еволюційно-цивілізаційний, антропологічний, екзистенційний, гносеологічний, структуралістичний, синергетичний, діяльнісний, процесуальний і соціокультурний. З точки зору ефективності інноваційної практики навчального закладу вирішальне значення має тип структури інноваційної системи, який формується в залежності від способу зв'язку локальних нововведень. Для спеціального закладу, який реалізує стратегію системного інноваційного розвитку, оптимальною є повна структура інноваційної системи. Це пояснюється тим, що будь-яке нововведення в закладі цього типу, як правило, має комплексний характер, тобто охоплює всі або більшість підсистем (навчальну, виховну, медичну, реабілітаційну, психологічну, інноваційну, матеріально-технічну, кадрову та управлінську). Доведено, що ефективність інноваційної діяльності залежить від узгодженості реалізації всіх її компонентів: мотиваційного, когнітивного, креативного та рефлексивного. Система роботи щодо формування цих компонентів інноваційної діяльності педагогів деталізована на прикладі роботи тринадцяти проблемно-пошукових лабораторій Хортицького центру.

На основі теоретичного аналізу першоджерел підтверджено, що в сучасних соціокультурних умовах інноваційна діяльність навчального закладу суттєво збагачується за умови його активної співпраці з іншими соціальними інституціями. Системний аналіз можливостей удосконалення такої співпраці веде до виникнення ідеї щодо створення інноваційного середовища, яке набуває все більшого визнання серед сучасних теоретиків і практиків спеціальної освіти. Для навчальних закладів реабілітаційного призначення значущість інноваційного середовища багатократно зростає у зв'язку з необхідністю подолання соціальної сегрегації осіб з обмеженими можливостями здоров'я, рудименти якої, на жаль, і досі трапляються в Україні. На зміну цьому дискримінаційному підходу має прийти освітня інтеграція, заснована на ідеї повноцінного залучення всіх осіб до соціального життя, незважаючи на обмеження у їхньому здоров'ї. Участь навчально-реабілітаційних центрів у розбудові інклюзивного середовища можлива лише за умови їх становлення як відкритих соціально-освітніх систем, суттєві ознаки яких унаочнює Хортицький національний навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр. Ключовим фактором його розвитку в зазначеному напрямі було розширення та збагачення зв'язків з іншими навчально-науковими та загальноосвітніми закладами. У рамках партнерських стосунків

з інтернатними закладами області, загальноосвітніми школами та дитячими садками було організовано взаємну консультативно-методичну допомогу щодо питань освіти та комплексної реабілітації дітей з особливостями психофізичного розвитку. Завдяки обміну ідеями та досвідом із соціальними службами для дітей і молоді було оптимізовано роботу соціально-психологічної служби експериментальних закладів та реалізовано нові підходи до соціалізації школярів з проблемами здоров'я.

У другому розділі «Теоретичні і методичні засади навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи» розкрито теоретико-методологічне підґрунтя моделювання та практичного забезпечення освітньої системи з реабілітаційним компонентом, розбудови компетентісно спрямованої виховної системи спеціального навчально-реабілітаційного закладу, проаналізовано сучасні підходи до організації соціальної практики та комплексної реабілітації учнів спеціальних навчально-реабілітаційних закладів.

На основі сучасних досліджень проблем соціалізації дітей та молоді в умовах регіонального освітнього простору (П. Плотніков, С. Савченко, В. Тесленко), реабілітаційної роботи з різними категоріями населення (Б. Алмазов, С. Єрмаков, Р. Овчарова, В. Шпак), фундаментальних положень системного підходу (І. Блауберг, Д. Гвішіані, Є. Юдін), положень діяльнісного підходу до навчання та виховання (А. Асмолов, В. Рубцов, П. Гальперін, В. Давидов, Л. Занков, О. Леонтьєв, Д. Фельтштейн, Д. Ельконін), концепції особистісно розвивальної освіти (Д. Белухін, Е. Бондаревська, Ю. Кулюткін, А. Орлов, В. Серіков, І. Якіманська), концепції освітнього середовища та освітнього простору (С. Бондирева, Д. Григор'єв, К. Маклафлін, Ю. Мануйлов, В. Пангов, В. Рубцов, Н. Селіванова, А. Сідоркін, В. Слободчиков, В. Ясвін) визначено теоретичні і методичні засади навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи з реабілітаційним компонентом, проаналізовано відповідну модель, яка пройшла експериментальну перевірку на базі дослідних закладів. Головна сутність цієї моделі полягає в описі необхідних змістових, технологічних та організаційних умов, які забезпечують набуття учнями з обмеженими можливостями здоров'я інформаційної компетенції та компетенції навчатися впродовж життя як складових життєвої компетентності. Освітня система з реабілітаційним компонентом передбачає організацію навчання здорових дітей та дітей з обмеженими можливостями здоров'я, створення умов для надання своєчасної індивідуальної навчальної допомоги кожній дитині з урахуванням її можливостей та потреб. Вихідною передумовою розробки моделі освітньої системи з реабілітаційним компонентом стало положення про те, що її структура має репрезентувати взаємозалежні сфери: відкрите суспільство, навчальний простір регіону, навчальний простір з реабілітаційним компонентом. Розроблена модель враховує їх ієрархічне співвідношення,

детально розкриваючи навчальну систему з реабілітаційним компонентом спеціального закладу, яка містить в собі мету, ознаки, принципи, стратегії навчання, технології, форми організації навчальної діяльності, традиційні та нетрадиційні методи навчання, моніторинг, що передбачає діагностику ефективності функціонування та розвитку освітнього простору, а також діагностику індивідуальних навчальних можливостей і досягнень учнів. Ефективне функціонування розробленої моделі освітньої системи з реабілітаційним компонентом можливе за умови готовності до виконання завдань навчально-реабілітаційного спрямування всіх суб'єктів навчально-реабілітаційної діяльності, а саме: вчителів, соціальних педагогів-вихователів, психологів, лікарів, батьків та учнів, координації їхньої діяльності щодо розв'язання проблем формування в учнів з обмеженими можливостями здоров'я життєвої компетентності. Розбудова такої освітньої системи з реабілітаційним компонентом дозволила задовольнити права кожної дитини на отримання якісної освіти, спілкування з однолітками, участь у шкільному житті.

Ефективність навчального процесу в закладі забезпечується завдяки поєднанню різних способів індивідуалізації роботи зі школярами: створенню та впровадженню індивідуальних планів роботи з дітьми, спеціальних комплексів різнорівневих завдань; проведенню спеціальних діагностичних досліджень навчальної діяльності школярів; використанню алгоритмів, які сприяють поетапному оволодінню учнями навчальним матеріалом; застосуванню різноманітних методів і прийомів педагогічної допомоги дітям.

Встановлено, що від професійної майстерності педагогів залежить результативність подолання руйнівного соціального стереотипу – погляду на дитину з особливостями психофізичного розвитку як на дефективну та потенційно неуспішну особистість, не спроможну витримати сучасний темп життя і тому приречену бути аутсайдером. На зміну подібним уявленням має прийти інша, адекватна та конструктивна точка зору, згідно з якою кожна дитина, незважаючи на певні обмеження здоров'я, може стати успішною за умови, якщо її здібності будуть своєчасно помічені та розвинені батьками і педагогами. Саме така ідейна домінанта покладена в основу навчальної системи з реабілітаційним компонентом Хортицького центру.

У розділі визначено умови реалізації освітньої системи з реабілітаційним компонентом: прийняття педагогічним колективом реабілітаційно спрямованої ідеології щодо побудови навчально-виховного процесу; озброєння педагогів інноваційними життєтворчими технологіями та методиками організації навчально-виховного процесу, зорієнтованими на розвиток життєвої компетентності учня; підготовка педагогів до викладання предметів реабілітаційного спрямування; введення до навчального плану корекційно-розвивальних та загальнорозвивальних інтегрованих курсів; розробка та впровадження робочого навчального плану спеціального (інтегрованого) класу для дітей зі складними вадами розвитку.

Експериментальна перевірка моделі освітньої системи з реабілітаційним компонентом спеціального закладу дозволила встановити її переваги: можливість комплексного навчально-реабілітаційного впливу на учня з обмеженими можливостями здоров'я; варіативність форм та методів навчальної діяльності; індивідуальний підхід до учнів та молоді з обмеженими можливостями здоров'я; урахування гуманістичних принципів; взаємодію всіх фахівців навчально-реабілітаційного закладу на різних етапах освітньої діяльності; створення умов для подальшої навчальної та самоосвітньої діяльності учнів.

Доведено необхідність розбудови компетентнісно спрямованої відкритої виховної системи навчально-реабілітаційного центру, що розвивається як інноваційна соціально-освітня інституція. Визначено вимоги до організації виховного процесу, як синергетичної системи: виховна система має бути самоорганізованою та відкритою; нестабільні стани в системі є умовою її стабільного і динамічного розвитку; важливим фактором становлення і розвитку виховної системи є її взаємодія із зовнішнім середовищем. На основі аналізу теоретичних підходів О. Вишневського, В. Караковського, Л. Новікової, Г. Сазоненко, Н. Селіванової, Т. Семейкіної, Т. Шамової визначено сукупність взаємодоповнювальних дефініцій поняття «виховна система». Встановлено, що більшість науковців розглядає це поняття як структуру макrorівня, що забезпечує реалізацію виховних завдань освітніх закладів району, інші – як структуру мікрорівня. Враховуючи особливості діяльності навчально-реабілітаційного центру, зміст поняття «виховна система» розглядається як упорядкована сукупність компонентів, взаємодія й інтеграція яких обумовлює наявність в установі особливого типу можливостей цілеспрямовано й ефективно сприяти розвитку особистості дитини.

Обґрунтовано, що зміст виховного процесу навчально-реабілітаційного центру має будуватися на концепції педагогіки та психології життєтворчості особистості та охоплювати весь педагогічний процес, інтегруючи навчальні заняття, виховні заходи, діяльність батьківського комітету, роботу студентсько-учнівського самоврядування, гурткову роботу, діяльність соціально-психологічної служби тощо. Метою впровадження виховної системи має стати створення насиченого виховного простору для розвитку у дітей ключових життєвих компетенцій, здатності та готовності до життєтворчості. У цьому контексті логічним виглядає провідний принцип всієї виховної системи: «Школа – організація всього життя дитини, а не підготовка до нього».

Доведено, що успішно апробованим зразком відкритої виховної системи спеціального навчального закладу, побудованої на засадах реабілітаційно спрямованої педагогіки життєтворчості, є виховна система Хортицького центру. Простежено становлення його виховної системи, визначено основні етапи цього багаторічного, закономірного та логічно впорядкованого процесу, спрямованого на побудову життєтворчого

виховного простору, в якому особистість дитини виступає найвищою цінністю. Виховна система центру реалізує наступні функції: інтегруючу, управлінську, розвиваючу, захисну, корекційну, компенсаторну.

Структура виховної системи закладу будується відповідно до завдань організаційних, змістових і технологічних нововведень, розроблених в результаті багаторічної експериментальної роботи. Важливою складовою ефективного функціонування виховної системи навчально-реабілітаційного центру виступає управлінський аспект. Управління виховною системою закладу є багаторівневим процесом, який здійснюється на стратегічному, тактичному, оперативному рівнях та на рівні самоврядування.

У дослідженні доведено, що окремим пріоритетним напрямом розвитку спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи є організація соціальної практики учнів. Подано результати термінологічного аналізу поняття «соціальна практика» на основі дефініцій, запропонованих С. Азаркіною, Г. Беспаловою, Н. Виноградовою, І. Гайле, Н. Гайтан, М. Гурьянковою, І. Єрмаковим, Н. Логіною, М. Маміною, А. Мудровою, Г. Нікітіною, Н. Перевозніковою, С. Самсоною та іншими авторами. Встановлено, що в педагогічній науці визначення поняття «соціальна практика» узагальнюється як: ситуація – сукупність обставин, умов, що створюють соціальні відносини; діяльність – форма соціальної активності як суспільної властивості особистості, що виявляється в її мотивованому, діяльнісному ставленні до навколишнього середовища з метою участі в його життєдіяльності та перетворенні; процес – певна послідовність дій, що мають перетворюючий соціальний характер; функція – вид діяльності, спрямований на придбання позитивного соціального досвіду, отримання навичок соціальної компетентності та реальної дії в суспільстві.

Проаналізовано завдання, різновиди, ключові напрями, об'єкти, зміст, форми, технології, етапність, нормативно-правове забезпечення соціальної практики в українських і зарубіжних навчальних закладах різних типів.

Специфіку організації соціальної практики учнів розкрито на прикладі Хортицького центру, в умовах якого соціальна практика виступає організаційною формою, механізмом передачі учням соціального досвіду, залучення їх до суспільного життя, соціальної дії, соціальної творчості, суспільно корисної праці, продуктивної освіти. Відповідно до цих пріоритетів, система соціальної практики школярів складається з 4 компонентів: робота школярів над компетентнісно зорієнтованими завданнями; розробка та реалізація соціальних проєктів; участь у проведенні інтерактивних виховних занять за технологією «Океан життєвої компетентності»; діяльність учнівсько-студентського самоврядування. Кожен компонент обґрунтовано та розкрито на конкретних прикладах з інноваційного досвіду.

Розкрито теоретико-методологічні засади комплексного підходу до реабілітації учнів з обмеженими можливостями здоров'я, проаналізовано специфіку здійснення їх комплексної реабілітації в умовах навчально-

реабілітаційного центру, описано інноваційні технології в освітньо-реабілітаційній діяльності його фахівців. У результаті вивчення наукової літератури встановлено, що методологічними засадами комплексного підходу до реабілітації виступають філософські закони взаємозв'язку, взаємозумовленості та цілісності явищ навколишнього світу, діяльнісна і творча сутність людини, розуміння особистості як суб'єкта і об'єкта суспільних відносин, обумовленість зовнішніх впливів особистісним конструктам людини.

Аксіоматичний імператив комплексної реабілітації визначається системністю, цілеспрямованістю та безперервністю реабілітаційного процесу, який, внаслідок цього, має холистичний характер. Процес комплексної реабілітації дітей з обмеженими можливостями здоров'я пов'язаний з необхідністю розуміння спеціальних рис і проблем цієї категорії дітей, з урахуванням особливостей їх розвитку, інтелектуальних і фізичних можливостей, а також суспільних вимог. Аналіз концептуальних позицій Л. Василенко, В. Доскіна, Є. Лільїна, Л. Моїсєєвої, В. Мухіна, Р. Овчарової, Т. Семейкіної, С. Степуховича, А. Шевцова, Л. Шипіциної дозволив визначити суттєві ознаки, головні завдання, принципи та компоненти реабілітації, конкретизувати переваги комплексного підходу до її здійснення. Охарактеризовано особливості організації медичної, соціальної, психологічної та педагогічної реабілітації в рамках комплексної програми реабілітаційних заходів.

Встановлено, що з усіх існуючих організаційних форм, які б забезпечували основні методологічні вимоги до здійснення процесу комплексної реабілітації, найбільш оптимальною є форма навчально-реабілітаційного центру. Аналіз нормативно-правових, цільових, організаційних, науково-методичних аспектів діяльності закладів цього типу в Україні, США, Японії, Росії та Казахстані дозволив репрезентувати варіативність моделей комплексної реабілітації в умовах навчально-реабілітаційних центрів. Описано досвід організації заходів класно-урочного та індивідуально-групового характеру із системою соціо-психолого-педагогічних вправ, ерготерапії, лікувальної верхової їзди, ігротерапії, різних форм театру, майстерні традиційних ремесел та інших дієвих технік і методик. Аналіз моделей комплексної реабілітації в умовах навчально-реабілітаційних центрів показав, що вони не в повній мірі враховують можливості взаємодії із зовнішнім соціокультурним простором з метою якісного збагачення реабілітаційного процесу. Як приклад системної реалізації цих можливостей, розглянуто розроблену модель комплексної реабілітації, побудовану на основі теорії відкритих соціальних систем.

Враховуючи першочергову важливість забезпечення запланованих результатів комплексної реабілітації, детально охарактеризовано інноваційні технології в освітньо-реабілітаційній діяльності фахівців: проєктивно-рефлексивну технологію навчання, виховну технологію проєктивного життєздійснення, технологію планування життєдіяльності дитячих

колективів, виховну інтерактивну технологію «Океан життєвої компетентності», технологію учнівсько-студентського самоврядування, технологію реабілітації через спілкування з природою, технологію реабілітації мистецтвом, технологію загальнофункціональної реабілітації та технологію моніторингу освітньо-реабілітаційного процесу. Експериментальна перевірка цих технологій на базі Хортицького центру, Дніпропетровської загальноосвітньої санаторної школи-інтернату I-III ступенів №4 та Запорізької загальноосвітньої школи-інтернату I-III ступенів №4 показала, що вони забезпечують відновлення фізичного, психологічного, соціального та духовного здоров'я вихованців, сприяють формуванню у них ключових життєвих компетенцій та створюють умови для їхньої успішної соціалізації та подальшої інтеграції.

Третій розділ «Управління навчально-реабілітаційною діяльністю спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи» присвячений аналізу та обґрунтуванню теоретичних основ, структурно-функціональної моделі і мета-технології системного управління закладом нового типу.

З'ясовано, що ускладнена структура навчально-реабілітаційного центру, розширений спектр його функцій, інноваційний характер освітньо-реабілітаційної діяльності, його кадрового забезпечення мають бути чинниками розвитку, а не дезінтеграції його роботи. Особливої уваги при цьому потребує системна координація багатовекторних дій медико-психолого-педагогічного колективу щодо надання кожній дитині необхідного обсягу освітньо-реабілітаційних послуг з урахуванням її потреб, психофізичних можливостей, зони актуального та найближчого розвитку. На рівні структурних підрозділів навчально-реабілітаційного центру системна координація також має вирішальне значення для успішної реалізації його місії, оскільки без належної управлінської підтримки системоутворювальні зв'язки між ними можуть поступово руйнуватися, перетворюючи заклад на конгломерат, компоненти якого поєднуються між собою суто механічним чином. Все це висуває на перший план проблему ефективного управління навчально-реабілітаційним центром, як особливою складноорганізованою системою, що функціонує та розвивається.

У дослідженні визначено сутність і переваги ефективних управлінських підходів, які доцільно застосовувати для вирішення цієї проблеми: системного управління, стратегічного управління, інноваційного управління, програмно-цільового управління, адаптивного управління, інформаційного менеджменту, партисипативного управління, дистрибутивного лідерства, мережевого лідерства, громадсько-державного управління, компетентісно зорієнтованого управління.

Доведено, що взаємодоповнення в умовах навчально-реабілітаційного закладу активів різних управлінських підходів дозволяє адміністрації отримати бажаний результат – розбудову чіткої організаційної структури, яка водночас є досить гнучкою і пластичною для забезпечення змін,

передбачених стратегією системного інноваційного розвитку закладу. Така структура збалансовано поєднує протилежні тенденції: централізацію та децентралізацію, інноваційність і стабільність, автономність і відкритість, багатовекторність освітньо-реабілітаційної діяльності та структурно-функціональну цілісність, самоорганізацію та керованість, свободу і контрольованість працівників, їх командну співпрацю та персональну відповідальність, уникаючи крайніх позицій, які неодмінно призводять до відхилень від запланованої траєкторії функціонування та розвитку закладу. Досягнення такого оптимуму забезпечується через впровадження структурно-функціональної моделі та мета-технології системного управління закладом, які акумулюють переваги дієвих управлінських підходів, адаптуючи їх до специфіки закладу цього типу. Набутий у процесі експерименту досвід підтверджує, що ефективність структурно-функціональної моделі пояснюється тим, що вона передбачає взаємозв'язки, а отже, і взаємовідповідальність працівників як по горизонталі, так і по вертикалі. Динамічна рівновага всієї системи управління досягається завдяки чіткому функціональному розподілу праці, тобто конкретизації змісту діяльності кожного працівника, заходів заохочення до пошуку ефективних форм і методів розв'язання поставлених завдань та відповідальності за доручену справу.

Мета-технологія системного управління навчально-реабілітаційним закладом забезпечує оптимальну послідовність роботи кожного його підрозділу та служби, зводить до несуттєвого мінімуму вплив випадкових чинників на їх результати, дозволяє скоординувати складний процес впровадження локальних освітньо-реабілітаційних життєтворчих технологій, сукупність яких охоплює ключові аспекти місії закладу. Перший етап мета-технології передбачає діагностику готовності педагогічного колективу до інноваційної діяльності, другий – прогнозування та проектування змін в закладі, третій – створення умов для інноваційної діяльності педагогів, четвертий – процеси керівництва інноваційною внутрішкільною діяльністю, п'ятий – діагностику результатів інноваційної діяльності. Технологія орієнтує адміністративний апарат, з одного боку, на послідовність та раціональність управлінських дій, а з іншого, на максимальне використання усього арсеналу гуманістичних засад для ефективного управління інноваційними процесами. В рамках дисертаційного дослідження розроблено та обґрунтовано модель управлінського моніторингу.

При аналізі управлінської діяльності враховано не тільки її об'єктивний аспект (застосовувані підходи, моделі та алгоритми управлінської діяльності), але й суб'єктивний чинник (особистість директора, рівень його професійної компетентності). Доведено, що системному інноваційному розвитку навчально-реабілітаційного центру сприяє сформованість у директора таких якостей і компетенцій, як системне та діалектичне мислення (незамінні для збереження багатопараметричної структурно-функціональної специфіки навчально-реабілітаційного центру в

процесі його інноваційного розвитку), управлінська далекоглядність (визначає успішність антиципації перспективних характеристик закладу та обґрунтованість стратегії їх розбудови), організаторський талант (має вирішальне значення для консолідації зусиль всього колективу в напрямі перманентного підвищення якості роботи закладу), інноваційна культура (є основою для адекватного управління всіма інноваційними процесами в закладі, здатності керівника приймати виважені рішення щодо доцільності змін на будь-якому рівні діяльності навчального закладу), комунікативна компетентність (набуває особливого значення в усіх ситуаціях спілкування директора як зі співробітниками закладу, так і з його партнерами). Обґрунтовано методологічні основи моделювання структури та напрямів розвитку професійної компетентності педагогів навчально-реабілітаційного центру, зроблено системний аналіз інтегральної та локальних моделей компетентного педагога, який працює у закладі цього типу.

Встановлено, що призначення спеціального закладу висуває на перший план здатність педагога до розбудови інклюзивного освітнього простору, застосування у своїй роботі технологій педагогічної, психологічної та соціальної реабілітації, роботи в режимі експерименту (розвиток власного інноваційного мислення, оволодіння методами пошуково-дослідницької діяльності, розробка та впровадження новаторських підходів до оптимізації освітньо-реабілітаційного процесу). Кожна з базових передумов компетентності педагога має самостійне значення і визначає успішність його діяльності за певним професійним напрямом. Проте, в контексті завдання кадрового забезпечення навчально-реабілітаційного центру всі зазначені передумови мають бути розглянуті з позиції системного аналізу та інтегровані у формі відповідної моделі.

Проведення науково-дослідницької та пошукової діяльності за цією логікою дозволило розробити інтегральну модель компетентного педагога, яка об'єднує загальновизнані вимоги до педагога-професіонала та специфічні характеристики, зумовлені особливостями освітньо-реабілітаційного простору закладу. Інтегральна модель передбачає сформованість у педагога таких компонентів професійної компетентності, як цінності (загальнолюдські, національні, корпоративні та особистісні), особистісні якості (висока моральна культура, сучасний світогляд, патріотизм, принциповість, ідейність, креативність, відповідальність, емпатія, цілеспрямованість, спостережливність, енергійність, справедливість, толерантність, доброзичливість), професійні якості (педагогічний такт і оптимізм, професійна культура, відкритість педагогічним інноваціям, ініціативність у спілкуванні, гнучкість мислення та поведінки, самоконтроль), ключові компетентності (діагностична, інформаційна, самоосвітня, нормативно-правова, загальнонаукова, технолого-методична, проєктивна, здоров'язбережувальна, фасилітативна, комунікативна, соціальна, психологічна, життєтворча, загальнокультурологічна, пошуково-дослідницька, методологічна, організаційна, управлінська, корекційно-

реабілітаційна, рефлексивна), дотримання педагогом навчального закладу загальнопедагогічних, дидактичних, виховних та корекційно-реабілітаційних принципів роботи, реалізація професійних функцій (діагностичної, організаційної, інформаційної, корекційно-розвивальної, дослідницької, аналітико-оцінювальної, прогностичної, комунікативної, виховної, мобілізаційної, здоров'язбережувальної), використання інноваційних технологій, співпраця з іншими фахівцями закладу: з учителями (з метою забезпечення цілісності та наступності освіти в умовах навчально-реабілітаційного центру); з вихователями (для ефективного функціонування та розвитку виховної системи закладу); з дефектологом (для забезпечення ефективної корекційно-розвивальної роботи з усіма вихованцями, які мають обмежені можливості здоров'я); з логопедом (з метою надання якісної педагогічної допомоги дітям-логопатам); з реабілітологом (для оптимальної реалізації реабілітаційного компонента освітньої роботи); з педіатром (для реалізації здоров'яформувальної і здоров'язбережувальної функцій освіти); з психологом (для забезпечення психологічного здоров'я вихованців). Така фундаментальна підготовка педагога дозволяє йому ефективно реалізовувати стратегічну мету навчально-реабілітаційної роботи – всебічний розвиток життєвої компетентності дитини з обмеженими можливостями здоров'я.

Інтегральна модель виступає концептуальною базою для розробки локальних моделей компетентного педагога, які безпосередньо співвідносяться зі структурою професійної діяльності кожного вузького фахівця і тому є найбільш важливими та практично значущими результатами моделювання. У процесі дослідження розроблено та апробовано такі локальні моделі компетентного педагога: модель компетентного педагога інклюзивної освіти; модель компетентного педагога початкової школи; модель компетентного педагога гуманітарних наук; модель компетентного педагога природничо-математичних наук; модель компетентного вихователя дошкільного відділення; модель компетентного соціального педагога-вихователя; модель компетентного психолога.

Для оптимальної координації дій педагогічного колективу щодо експериментальної перевірки різнорівневих (інтегральної та локальних) моделей компетентного педагога було розроблено мета-модель «Моделювання структури та напрямів розвитку професійної компетентності педагогів Хортицького центру». Результати діагностичних досліджень показали, що застосування інтегральної та локальних моделей в практиці післядипломної освіти педагогів навчально-реабілітаційного центру забезпечує розвиток їх професійної компетентності згідно з вимогами, зумовленими пріоритетами інноваційного розвитку освітньо-реабілітаційної діяльності, і, таким чином, дозволяє вирішити одну із центральних проблем його системного розвитку – кадрове забезпечення.

У четвертому розділі «Експериментальне дослідження ефективності навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи» презентовано результати

констатувального та формувального експериментів, проведених з метою перевірки обґрунтованих у дисертації теоретичних і методичних засад діяльності спеціального закладу.

Теоретичну основу моніторингу ефективності навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи складає сукупність факторів, які визначають результати цього процесу. До цих факторів віднесено: якісне інклюзивне навчання; набуття учнями життєвої компетентності як головної передумови їх здатності і готовності до успішної життєдіяльності в умовах реального соціокультурного простору; ефективність лікувально-реабілітаційної діяльності центру; інноваційний потенціал педагогів, достатній для вдосконалення навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу; якість професійної діяльності педагогів спеціального закладу освіти. З методичної точки зору процес моніторингу цих ключових факторів розподіляється на п'ять автономних, але концептуально взаємопов'язаних досліджень: «Визначення рівня ефективності інклюзивного навчання»; «Визначення рівня розвитку життєвої компетентності учнів»; «Ефективність лікувально-реабілітаційної діяльності»; «Визначення рівня інноваційного потенціалу педагогів»; «Визначення рівня розвитку професійної компетентності педагогів». Розроблена методика проведення цих досліджень передбачає застосування моніторингового інструментарію, перший блок якого складають чотири види анкет (для вчителів, соціальних педагогів-вихователів, психологів і батьків учнів), необхідних для організації експертного оцінювання рівня ефективності інклюзивного навчання, другий блок – сукупність анкет, опитувальників, тестів і діагностичних карт для збору інформації про рівні розвитку в учнів ключових життєвих компетенцій, третій блок – сукупність медичних методик для діагностики всіх функціональних систем організму дитини в рамках дослідження ефективності лікувально-реабілітаційного процесу, четвертий блок – анкета «Оцінка рівня інноваційного потенціалу педагогічного колективу», п'ятий блок – діагностичні карти для визначення рівня професійної діяльності педагогів початкової школи, гуманітарних, природничо-математичних дисциплін, соціальних педагогів-вихователів і психологів.

Розроблений моніторинговий інструментарій, кожен блок якого співвідноситься з певним досліджуваним фактором, використаний при проведенні констатувального експерименту. Його мета – визначення вихідного стану навчально-реабілітаційної діяльності спеціальних закладів як відкритих соціально-освітніх систем. Узагальнення результатів моніторингових досліджень «Визначення рівня ефективності інклюзивного навчання» дозволило встановити, що в обстежених спеціальних закладах інклюзивне навчання в цілому відповідає організаційним і соціально-психологічним вимогам. Проте, недостатньо вирішеними є завдання впровадження індивідуальних освітньо-виховних програм для учнів з особливостями психофізичного розвитку, підготовки батьків до сприйняття

та сприяння організації інклюзивного навчання. На основі результатів дослідження «Визначення рівня розвитку життєвої компетентності учнів» констатовано різнорівневий характер розвитку ключових компетенцій учнів: від низького до високого рівнів. Математико-статистичний аналіз зібраних даних дозволив зробити висновок, що в цілому показники розвитку життєвої компетентності учнів спеціальних навчальних закладів відповідають середньостатистичному розподілу.

Результати моніторингового дослідження «Ефективність лікувально-реабілітаційного процесу» показали, що у більшості учнів (в середньому у 76,8%) спостерігається позитивна динаміка покращення ключових показників стану функціональних систем організму. За результатами дослідження «Визначення рівня інноваційного потенціалу педагогів» констатовано, що в спеціальних навчальних закладах більшість педагогів мають середній рівень інноваційного потенціалу, а найменша частина педагогів – низький рівень. Проте, кількісний аспект цього розподілу в усіх закладах був різним, що пояснювалося різницею досвіду експериментальної діяльності педагогічних колективів. Емпіричні дані дослідження «Визначення рівня сформованості професійної компетентності педагогів» підтвердили належну підготовку педагогічних колективів спеціальних закладів освіти до навчально-реабілітаційної діяльності. Той факт, що виявлений у педагогів мінімальний рівень професійної компетентності є середнім, а не низьким, довів відсутність загрозливих тенденцій, пов'язаних з неготовністю окремих педагогів до роботи в закладі такого типу.

Системний аналіз результатів діагностичних досліджень дозволив констатувати належний рівень здійснення навчально-реабілітаційної діяльності спеціальних закладів освіти. Разом із тим, її окремі аспекти потребували подальшого вдосконалення і визначили необхідність експериментальної перевірки діяльності навчально-реабілітаційного закладу як відкритої соціально-освітньої системи.

Формувальний експеримент був проведений протягом 2008-2011 рр. у рамках Всеукраїнського соціально-педагогічного експерименту «Проектування і практичне забезпечення компетентісно спрямованого інноваційного розвитку Хортицького навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру» (наказ Міністерства освіти і науки України від 03.03.2006 р. № 147). Було реалізовано методика формувального експерименту в послідовності трьох його етапів: розбудови інноваційної управлінської системи; створення організаційної структури діяльності медико-психолого-педагогічного колективу; впровадження розроблених методик і технологій навчально-реабілітаційної діяльності фахівців спеціального закладу освіти. На першому етапі було впроваджено структурно-функціональну модель системного управління навчально-реабілітаційною діяльністю спеціального закладу, забезпечено когерентність інноваційної діяльності суб'єктів освітньо-реабілітаційного процесу щодо розбудови чотирьох рівнів управління: стратегічного, тактичного,

оперативного та рефлексивного. Існуючу управлінську систему було реорганізовано за рахунок введення таких структурних підрозділів закладу, як організаційна рада, науково-методичний відділ, проблемно-пошукові лабораторії, відділ міжнародних зв'язків, редакція всеукраїнської газети «Майстер-клас», центр професійної реабілітації та працевлаштування.

Стабілізація вдосконаленої управлінської системи спеціального закладу дозволила перейти до створення організаційної структури навчально-реабілітаційної діяльності медико-психолого-педагогічного колективу. Необхідний рівень повноти, завершеності та розгалуженості цієї структури відповідно до ключових напрямів навчально-реабілітаційної діяльності забезпечувався через впровадження системи розроблених і обґрунтованих моделей: моделі освітньої системи з реабілітаційним компонентом, моделі змісту освітньої системи з реабілітаційним компонентом, моделі виховного простору спеціального закладу освіти, моделі організації соціальної практики школярів та моделі реабілітаційного простору.

На третьому етапі формуального експерименту впроваджено методики організації інклюзивного навчання, педагогічного супроводу розвитку життєвої компетентності учнів, організації медико-психолого-педагогічного консиліуму та розвитку професійної компетентності педагогів.

Впровадження методики організації інклюзивного навчання дозволило системно розв'язати ключові завдання спільного навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я та їх здорових однолітків. Високоєфективним засобом соціальної інтеграції дітей з обмеженими можливостями здоров'я, набуття ними необхідного комунікативного досвіду стало проведення інтеграційних фестивалів життєтворчості «Шлях до успіху». Аналіз їх результатів показав, що мистецтво є дієвим каталізатором особистісного та соціального розвитку таких дітей, розкриття їх потенціалу, компенсації наявних обмежень життєдіяльності. Встановлено позитивний психологічний ефект від самопрезентації дитиною своїх художньо-естетичних здібностей, адже позитивні відгуки глядачів допомагають їй вибратися з хибного кола хвилювань і думок про свою хворобу, подолати комплекс неповноцінності, повірити в себе як успішну особистість.

Завдяки проведенню цих заходів паралельно реалізується ще одне важливе завдання – залучення громадськості до вирішення проблем людей з обмеженими психофізичного розвитку, поширення гуманістичної ідеології рівноправної участі в житті країни всіх громадян незалежно від їх психофізичних можливостей, зміна акцентів у ставленні суспільства до таких осіб (сприйняття їх як здібних і талановитих людей, а не як жертв хвороби). Як результат, навчально-реабілітаційна діяльність спеціальних закладів отримує новий суспільний резонанс, зустрічає підтримку громади і стає вагомим чинником соціальної інтеграції дітей з обмеженими можливостями здоров'я.

Методика педагогічного супроводу розвитку життєвої компетентності школярів впроваджувалася в умовах виховного процесу соціальними

педагогами-вихователями. Особлива увага приділялася глибокій психологізації навчально-виховного процесу, оволодінню педагогами, вихователями сучасними психолого-педагогічними методиками вивчення особистості, наданню консультативної допомоги учням у саморозвитку та самореалізації. За програмою психолого-педагогічної реабілітації реалізовано систему діагностичних, корекційних, профілактичних і розвивальних заходів, спрямованих на забезпечення оптимального функціонування всіх підструктур психічної сфери особистості, що є основою для самореалізації кожної дитини, розвитку обдарованих дітей та актуалізації компенсаторних можливостей особистості у вихованців із серйозною соматичною патологією.

Впровадження методики організації медико-психолого-педагогічного консилиуму дозволило забезпечити ефективну координацію діяльності фахівців різного профілю щодо системного взаємодоповнення медичної, соціальної, психологічної та педагогічної реабілітації кожної дитини. На всіх етапах роботи консилиуму (діагностичному, аналітико-проективному, коригуючому та заключному) було створено умови для ефективного обговорення фахівцями індивідуальних психофізичних особливостей і навчальних можливостей кожної дитини, а також вибору на основі цих даних напрямів медичної та соціально-педагогічної допомоги. У перерві між засіданнями консилиуму педагоги всіх структурних підрозділів проводили роботу з дітьми відповідно до створених методичних комплексів індивідуальної навчально-виховної роботи та вели щоденники педагогічних спостережень, які виступали фактологічною основою для прийняття тактичних і стратегічних рішень щодо вдосконалення індивідуальних програм.

Методика розвитку професійної компетентності педагогів впроваджувалася в рамках науково-методичної роботи щодо апробації локальних моделей компетентного педагога спеціального закладу освіти. За результатами діагностики педагогів певного профілю визначалися ті аспекти їх професійної компетентності (аксіологічний потенціал, особистісні якості, ключові компетентності, професійні якості, дотримання принципів роботи, професійних функцій, використання інноваційних технологій, співпраця з іншими фахівцями спеціального закладу), які потребують подальшого розвитку. Методична робота планувалася і здійснювалася на трьох рівнях: педагогічного колективу (у формах педагогічних рад, конференцій, круглих столів, форумів, методичних трибун, конкурсів, аукціонів педагогічних ідей та ін.), методичних об'єднань педагогів (у формах творчих звітів, проблемних семінарів, лекцій-діалогів, захисту педагогічних проєктів, аналізу кейсів, рольових і ділових ігор, практикумів і тренінгів) та індивідуальної роботи з педагогами (розробка та реалізація індивідуальних програм саморозвитку педагогічної компетентності, консультації, ідеографічний аналіз педагогічного досвіду та ін.).

З метою перевірки ефективності формувального експерименту на стані його завершення (в 2012 р.) було проведено підсумковий моніторинг стану

навчально-реабілітаційної діяльності експериментального та контрольних закладів. Отримані дані зіставлені з результатами констатувальної діагностики і систематизовані в тексті дисертації у вигляді порівняльних таблиць за кожним напрямом дослідження. Порівняння результатів констатувального та підсумкового дослідження «Визначення рівня ефективності інклюзивного навчання» дозволило зробити висновок, що в загальноосвітніх закладах відбулося покращення всіх ключових показників ефективності. Проте, в Хортицькому центрі ця позитивна динаміка була більш вираженою, що свідчить про суттєвий вплив формувального експерименту на процес оптимізації інклюзивного навчання.

Порівняння динаміки розвитку життєвої компетентності учнів в експериментальному та контрольних закладах показало, що в Хортицькому центрі розвиток життєвої компетентності був більш інтенсивним, ніж у контрольних закладах, що підтверджується збільшенням кількості учнів з високим і достатнім рівнями, а також зменшенням числа випадків низького та задовільного рівнів розвитку життєвої компетентності.

На основі порівняння результатів констатувального та формувального дослідження за напрямом «Ефективність лікувально-реабілітаційного процесу» зроблено висновок, що в обох закладах ефективність лікувально-реабілітаційного процесу зросла, проте, в експериментальному закладі більш суттєво, ніж у контрольному. Це підтверджується тим, що в Хортицькому центрі динаміка зростання кількості учнів, у яких покращилися показники здоров'я (7,6%), була на 3,5% інтенсивнішою, ніж у Дніпропетровській школі-інтернаті (4,1%).

Порівняння результатів констатувального і формувального дослідження за напрямом «Визначення рівня інноваційного потенціалу педагогів» та аналіз зміни співвідношення між кількістю педагогів з показниками високого, середнього та низького рівнів показали, що в експериментальному закладі інноваційний потенціал педагогічного колективу значно підвищився, порівняно з контрольними закладами. Так, кількість педагогів з високим рівнем в Хортицькому центрі зросла на 34,1% (у контрольних закладах на 10% і 6,7%), а частка педагогів з низьким рівнем інноваційного потенціалу зменшилася на 11,4%, в Дніпропетровській школі-інтернаті № 4 – на 7,5%, у Запорізькій школі-інтернаті № 4 – на 11,1%.

Порівняльний аналіз результатів констатувального та формувального дослідження за напрямом «Професійна компетентність педагогів» вказав на різну динаміку розвитку в них професійної компетентності. Найбільш вона виражена у Хортицькому центрі: кількість педагогів з високим рівнем професійної компетентності збільшилася на 11,3%, із середнім рівнем – зменшилася на 9,1%.

Статистична обробка отриманих даних за допомогою критерію Фішера показала, що в Хортицькому центрі статистично значущими є всі досліджувані зрушення: підвищення кількості вчителів, які впроваджують індивідуальні навчальні програми ($p < 0,01$), кількості вихователів, які

впроваджують індивідуальні виховні програми ($p < 0,01$), кількості вчителів, які вважають навчання учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах психологічно комфортним ($p < 0,01$), кількості вихователів, які вважають перебування учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивних виховних групах психологічно комфортним ($p < 0,01$), кількості батьків, які впевнені в тому, що інклюзивне навчання буде корисним для їх дитини ($p < 0,01$), кількості батьків, які вважають ставлення їх дитини до інклюзивного навчання позитивним ($p < 0,01$), кількості батьків, задоволених урахуванням індивідуальних потреб їх дитини в навчально-виховному процесі ($p < 0,01$), кількості батьків, задоволених спілкуванням дітей у виховній групі ($p < 0,01$), кількості батьків, задоволених спілкуванням дітей у класі ($p < 0,01$), кількості учнів, у яких покращилися показники здоров'я ($p < 0,05$), кількості педагогів з високим рівнем інноваційного потенціалу ($p < 0,01$), кількості педагогів з високим рівнем професійної компетентності ($p < 0,05$), а також зменшення кількості учнів з низьким рівнем розвитку життєвої компетентності ($p < 0,05$) та задовільним рівнем розвитку життєвої компетентності ($p < 0,01$). В Дніпропетровській санаторній школі-інтернаті № 4 статистично значущими є два зрушення: підвищення кількості вчителів, які вважають навчання учнів з особливостями психофізичного розвитку в інклюзивних класах психологічно комфортним ($p < 0,01$), та кількості вихователів, які вважають перебування учнів даної категорії в інклюзивних виховних групах психологічно комфортним ($p < 0,01$). У Запорізькій школі-інтернаті № 4 статистично значущих зрушень не виявлено. Використання математичних методів обробки отриманих даних дозволило встановити факт істотного підвищення ефективності навчально-реабілітаційної діяльності Хортицького центру порівняно з Дніпропетровською загальноосвітньою санаторною школою-інтернатом № 4 і Запорізькою загальноосвітньою школою-інтернатом № 4. Це свідчить про позитивні результати експериментальної перевірки обґрунтованих у дисертації теоретичних і методичних засад навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи.

ВИСНОВКИ

Результати теоретико-методологічних та емпіричних досліджень навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи дозволяють зробити загальні висновки:

1. На основі аналізу наукової літератури встановлено, що системний інноваційний розвиток спеціального закладу передбачає проектування та практичне забезпечення процесу його переведення з актуального в бажаний стан. Спрямованість цієї масштабної та довготривалої роботи визначається стратегічними пріоритетами, а методологічна послідовність – моделлю стратегії системного інноваційного розвитку. Для того, щоб стратегічні пріоритети сприяли оптимізації роботи спеціального закладу, при їх розробці

слід враховувати внутрішні чинники (призначення закладу та усталені підходи до організації його роботи) та зовнішні чинники (прогностичний фон), що впливають на процеси становлення, стабілізації та інноваційного розвитку спеціального закладу. На етапі проектування педагогічний колектив складає загальну програму розвитку закладу та конкретні перспективні плани розвитку кожного його підрозділу. У випадку, коли бажаний стан закладу представлений низкою моделей, доцільним є їх системне упорядкування шляхом розробки мета-моделі. На етапі практичного забезпечення спроектованих змін педагогічний колектив приступає до інноваційної діяльності, в ході якої стратегія системного інноваційного розвитку закладу послідовно втілюється в життя, завдяки чому бажаний освітньо-реабілітаційний простір стає актуальним, реальним досягненням педагогічного колективу. Ефективному здійсненню інноваційної діяльності в умовах спеціального закладу сприяє організація роботи проблемно-пошукових лабораторій, діяльність яких включає всі усталені етапи проведення педагогічного експерименту: вивчення актуальності педагогічної проблеми та наявного досвіду її вирішення; розроблення та системна апробація програм, методик і технологій, спрямованих на оптимізацію освітньо-реабілітаційного процесу; організація моніторингу ефективності впровадження педагогічних розробок; апробація результатів експериментальної роботи.

2. Досліджено стан розробленості теорії і методики комплексної навчально-реабілітаційної діяльності закладу для дітей з обмеженими можливостями здоров'я. На основі глибокого аналізу сучасних досліджень діяльності спеціальних закладів освіти, проблем соціалізації дітей та молоді в умовах регіонального освітнього простору, просвітницької реабілітаційної роботи з різними категоріями населення, положень діяльнісного підходу до навчання та виховання, концепції особистісно розвивальної освіти, концепції освітнього середовища та освітнього простору визначено необхідність наповнення освітньої системи спеціального закладу для дітей з обмеженими можливостями здоров'я реабілітаційним компонентом. Проаналізовано сутність розвитку виховних відкритих систем спеціальних закладів у контексті загальнонаукових підходів: системного, діяльнісного, особистісно зорієнтованого, синергетичного, компетентнісного та міжсекторального. Встановлено, що ефективність реабілітації учнів з обмеженими можливостями здоров'я підвищується при наявності комплексного підходу, який передбачає оптимальне для кожної дитини поєднання медичних, соціальних, психологічних та педагогічних заходів. Відсутність або послаблення того чи іншого напрямку, форм реабілітації не тільки призводить до проблем соціального функціонування індивіда, але й до неефективної, неповної реабілітації в тих напрямках, які були реалізовані. Разом із тим, поряд із великою кількістю локальних досліджень констатовано необхідність системного аналізу проблематики комплексної навчально-реабілітаційної діяльності закладу для дітей з обмеженими можливостями

здоров'я на єдиних теоретико-методологічних засадах, визначення можливостей досягнення синергетичного ефекту від комплексного впровадження педагогічних, психологічних і медичних інновацій в межах спеціального закладу освіти.

3. Обґрунтовано ключові напрями навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу: моделювання та практичне наповнення освітньої системи реабілітаційним компонентом, розбудову компетентісно спрямованої виховної системи, організацію соціальної практики учнів, здійснення їх комплексної реабілітації. Ефективне впровадження моделі освітньої системи з реабілітаційним компонентом дозволяє актуалізувати та системно інтегрувати всі ресурси спеціального закладу, необхідні для реалізації індивідуальної траєкторії розвитку кожного учня, як суб'єкта життєтворчості. В моделі на системних засадах визначено мету, ознаки, принципи, стратегії навчання, технології, форми організації навчальної діяльності, традиційні та нетрадиційні методи навчання та специфіку моніторингу навчального процесу. Передбачені моделлю концептуальні принципи визначають необхідність зміни позиції педагогів з формувально-ретрансляційної на каталізаційно-фасилітаційну, що відповідає принципам суб'єкт-суб'єктної взаємодії всіх учасників навчально-реабілітаційного процесу та дозволяє побудувати навчання на ідеях педагогіки життєтворчості. Методичний аспект функціонування освітньої системи з реабілітаційним компонентом формалізується в методиці організації інклюзивного навчання, яка дозволяє забезпечити адаптацію матеріально-технічних умов спеціального закладу до особливих потреб учнів, надання їм необхідних медичних послуг, варіатизацію та індивідуалізацію навчально-виховного процесу, позитивний психологічний мікроклімат в інклюзивних дитячих колективах, психолого-педагогічний супровід батьків, залучення фахівців до надання учням спеціальних медико-психолого-педагогічних послуг.

4. Доведено, що реалізація змісту виховного простору забезпечує виконання спеціальним навчально-реабілітаційним закладом головної місії – створення умов для всебічного розвитку і розкриття життєтворчого потенціалу дитини, плекання особистості, як активного, відповідального та вільного суб'єкта, який прагне до постійного самовдосконалення. Показано, що для цього педагогам доцільно використовувати методику педагогічного супроводу розвитку життєвої компетентності школярів, організовуючи такі різновиди супроводу, як співробітництво, стимулювання, моделювання, настанова, ініціювання та попередження.

Керуючись моделлю організації соціальної практики учнів, адміністрація та педагоги спеціального закладу забезпечують інтенсивне освоєння учнями нового соціального та освітнього простору життя, розвиток у них соціальних компетенцій, здатностей до самоорганізації, самоуправління та саморегуляції шляхом залучення до суспільно корисної діяльності, накопичення практичних умінь комунікативної культури в

процесі здійснення різноманітних соціальних взаємодій, сприяння у вирішенні соціальних проблем громади, школи, конкретних учнів та їх сімей.

5. Встановлено, що ефективність виконання спеціальним закладом своєї головної місії – розвитку життєвої компетентності та соціальної інтеграції дітей з обмеженими можливостями здоров'я в загальноосвітній простір безпосередньо залежить від якості роботи його реабілітаційної підсистеми. Сучасні теоретичні та емпіричні дослідження доводять необхідність комплексного підходу до організації реабілітаційного процесу, оскільки лише таким чином можна досягти його мети. Основні методологічні вимоги до здійснення процесу комплексної реабілітації найбільш ефективно та оптимально можуть бути реалізовані в умовах спеціального закладу. Істотними ознаками, які визначають своєрідність спеціального закладу, є сутність підходів до змісту кожного з видів реабілітації, аксіологічна складова навчально-реабілітаційної діяльності та сукупність інноваційних технологій, реалізація яких забезпечує право дітей з обмеженими можливостями здоров'я на освіту. Доведено, що ефективна координація діяльності фахівців різного профілю щодо системного взаємодоповнення медичної, соціальної, психологічної та педагогічної реабілітації дітей забезпечується через впровадження методики організації медико-психолого-педагогічного консилиуму та використання фахівцями таких інноваційних освітньо-реабілітаційних технологій, як проєктивно-рефлексивна технологія навчання, виховна технологія проєктивного життєздійснення, технологія планування життєдіяльності дитячих колективів, виховна інтерактивна технологія та інші.

6. Доведено, що специфічні характеристики навчально-реабілітаційного закладу, який в процесі інноваційних змін послідовно підвищує своє соціокультурне значення, зумовлюють особливі вимоги до управлінської діяльності його керівника та всього адміністративного апарату. Ускладнена структура закладу, розширений спектр функцій, інноваційний характер навчально-реабілітаційного процесу, кадрове забезпечення мають бути чинниками розвитку, а не дезінтеграції його роботи. Це висуває на перший план необхідність зміни підходів до управління спеціальним закладом, ефективність якого залежить від застосування алгоритмів і методів системного, стратегічного, інноваційного, програмно-цільового, адаптивного, партисипативного, дистрибутивного, мережевого, громадсько-державного, компетентнісно зорієнтованого управління та інформаційного менеджменту, які повністю узгоджуються з пріоритетами вітчизняної реабілітаційної педагогіки, є концептуально обґрунтованими та апробованими в освітній практиці. Взаємодоповнення активів різних управлінських підходів дозволяє адміністрації спеціального закладу отримати бажаний результат – розбудову чіткої організаційної структури, яка водночас є досить гнучкою і пластичною для забезпечення змін, передбачених стратегією його системного інноваційного розвитку. Досягти такого оптимуму можливо через впровадження структурно-функціональної моделі та мета-технології

системного управління спеціальним закладом, які акумулюють переваги дієвих управлінських підходів, адаптуючи їх до специфіки закладу цього типу.

7. Встановлено, що обов'язковою умовою ефективності навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу є управлінський моніторинг – стеження за характером взаємодії на різних рівнях управління у системах: «керівник – педагогічний колектив»; «керівник – учнівський колектив»; «керівник – батьківський колектив»; «керівник – зовнішнє середовище»; «вчитель – учні»; «вчитель – родина». Доведено доцільність організації в умовах спеціального навчально-реабілітаційного закладу управлінського моніторингу за моделлю, яка системно інтегрує такі компоненти: наказ директора про запровадження моніторингу професійної діяльності закладу; визначення відповідних позицій у річному плані; громадсько-педагогічну експертизу діяльності співробітників закладу; інформаційні бюлетені про хід та підсумки моніторингу; форми заохочення і преміювання співробітників за інноваційну та результативну роботу.

8. З'ясовано, що інноваційний характер функціонування та розвитку спеціального закладу висуває закономірні вимоги до його кадрового потенціалу, передусім, до рівня професійної компетентності педагогів. Призначення спеціального закладу визначає готовність педагога до розбудови інклюзивного освітнього простору, застосування в роботі технологій педагогічної, психологічної та соціальної реабілітації, роботи в режимі експерименту. Такі здатності не відмінюють, а лише доповнюють і поглиблюють загальні вимоги до особистості та професіоналізму педагога (цінності, особистісні та професійні якості, функції та компетенції, які характеризують педагога, як достойну людину та фахівця своєї справи). Кожна з цих базових передумов має розглядатися не ізольовано від інших, а системно, в контексті цілісної структури педагогічної компетентності, яка адекватно відображається у вигляді певної моделі. Методологічна послідовність інноваційної діяльності щодо моделювання структури та напрямів розвитку професійної компетентності педагогів може бути забезпечена завдяки розробці ієрархічної системи різнорівневих моделей, яка включає: мета-модель «Моделювання структури та напрямів розвитку професійної компетентності педагогів»; інтегральну модель компетентного педагога; локальні моделі компетентного педагога та модель компетентного психолога спеціального закладу. Обґрунтовано необхідність застосування в рамках цієї роботи методики розвитку професійної компетентності педагогів, яка реалізується на трьох рівнях: педагогічного колективу, методичних об'єднань та індивідуальної роботи з фахівцями в режимі консультацій.

9. Розроблено та реалізовано методику проведення констатувального та формувального експериментів. Обґрунтовано, що теоретичну основу діагностики ефективності навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу складає система факторів, які визначають результати цього процесу, а саме: якісне інклюзивне навчання; набуття учнями життєвої

компетентності; ефективність лікувально-реабілітаційного процесу; інноваційний потенціал педагогів, достатній для вдосконалення навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу; якість професійної діяльності педагогів спеціального закладу освіти. З методичної точки зору процес діагностики цих ключових факторів розподіляється на п'ять автономних, але концептуально взаємопов'язаних досліджень: «Визначення рівня ефективності інклюзивного навчання»; «Визначення рівня розвитку життєвої компетентності учнів»; «Ефективність лікувально-реабілітаційного процесу»; «Визначення рівня інноваційного потенціалу педагогів»; «Визначення рівня сформованості професійної компетентності педагогів». Проведення цих досліджень в експериментальному та контрольних закладах дозволило визначити рівень здійснення навчально-реабілітаційної діяльності у спеціальних закладах освіти. Встановлено, що її окремі аспекти потребують подальшого вдосконалення і визначають необхідність експериментальної перевірки теоретичних і методичних засад навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу.

10. Обґрунтовані та реалізовані етапи проведення формувального етапу дослідження. На першому етапі впроваджено структурно-функціональну модель системного управління навчально-реабілітаційною діяльністю спеціального закладу, забезпечено когерентність інноваційної діяльності суб'єктів освітньо-реабілітаційного процесу щодо розбудови чотирьох рівнів управління: стратегічного, тактичного, оперативного та рефлексивного. Існуючу управлінську систему реорганізовано за рахунок введення таких структурних підрозділів закладу, як організаційна рада, науково-методичний відділ, проблемно-пошукові лабораторії, відділ міжнародних зв'язків, редакція всеукраїнської газети «Майстер-клас», центр професійної реабілітації та працевлаштування. Вдосконалення управлінської системи дозволило перейти до другого етапу формувального експерименту – створення організаційної структури для навчально-реабілітаційної діяльності медико-психолого-педагогічного колективу. Необхідний рівень повноти, завершеності та розгалуженості цієї структури відповідно до ключових напрямів навчально-реабілітаційної діяльності забезпечувався через впровадження системи розроблених і обґрунтованих моделей: моделі освітньої системи з реабілітаційним компонентом, моделі виховного простору спеціального закладу освіти, моделі організації соціальної практики школярів та моделі реабілітаційного простору. На третьому етапі формувального експерименту впроваджено методики організації інклюзивного навчання, педагогічного супроводу розвитку життєвої компетентності учнів, організації медико-психолого-педагогічного консилиуму та розвитку професійної компетентності педагогів. Результатом цієї роботи стала нова якість навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу, стабілізація його функціонування як відкритої соціально-освітньої системи.

11. Проведено підсумкову діагностику стану навчально-реабілітаційної діяльності експериментального та контрольних закладів. Отримані дані були зіставлені з результатами констатувальної діагностики і систематизовані у вигляді порівняльних таблиць за кожним дослідницьким напрямом. Результати діагностичного дослідження «Визначення рівня ефективності інклюзивного навчання» показали, що в експериментальному закладі кількість вчителів, які впроваджують індивідуальні навчальні програми для учнів з особливостями психофізичного розвитку, збільшилася на 21,4%; кількість вихователів, які впроваджують індивідуальні виховні програми, – на 35%; кількість батьків, задоволених урахуванням індивідуальних потреб їх дитини в навчально-виховному процесі, – на 16,5%. У контрольному закладі відповідні показники склали 15%, 16,7% і 5,3%. За результатами діагностичного дослідження «Визначення рівня розвитку життєвої компетентності учнів» виявлено, що в експериментальному закладі кількість учнів з високим рівнем життєвої компетентності збільшилася на 9,2%, з достатнім рівнем – на 10,7%. У Дніпропетровській школі-інтернаті № 4 відповідні показники склали 5,4% і 4,5%, у Запорізькій школі-інтернаті № 4 – 4,7% і 5,1%. Результати дослідження «Ефективність лікувально-реабілітаційного процесу» репрезентували підвищення кількості учнів з позитивною динамікою показників здоров'я в експериментальному закладі на 7,6% (з 78,2% до 85,8%), в контрольному закладі – на 4,1% (з 75,4% до 79,5%). За результатами дослідження «Визначення рівня інноваційного потенціалу педагогів» виявлено, що в експериментальному закладі кількість педагогів з високим рівнем зросла на 34,1%, у контрольних закладах – на 10% і 6,7%. Дані дослідження «Визначення рівня сформованості професійної компетентності педагогів» показали, що в експериментальному закладі кількість педагогів з високим рівнем професійної компетентності збільшилася на 18,1%, в контрольних закладах – на 2,6% і 4,5%.

Застосування математичних методів обробки отриманих даних за допомогою критерію Фішера показало, що в Хортицькому центрі статистично значущими є всі досліджувані зрушення. В Дніпропетровській санаторній школі-інтернаті № 4 було виявлено два статистично значущих зрушення, в Запорізькій школі-інтернаті № 4 – жодного. Аналіз та кількісне опрацювання результатів дослідження за допомогою методів варіаційної статистики дозволило встановити факт істотного підвищення ефективності навчально-реабілітаційної діяльності Хортицького центру порівняно з контрольними закладами. Це свідчить про позитивні результати експериментальної перевірки обґрунтованих у дисертації теоретичних і методичних засад навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Нечипоренко В. В. Багатопрофільний коледж Хортицького навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру / В. В. Нечипоренко // Вища педагогічна освіта і наука України : історія, сьогодення та перспективи розвитку. Запорізька обл. / Ред. рада вид. : В. Г. Кремень (гол.) [та ін.] ; ред. кол. тому : І. П. Аносов (гол.) [та ін.]. – К. : Знання України, 2009. – 431 с. (Розділ 4.6. ; С. 377-394).

2. Нечипоренко В. В. Особливості функціонування навчально-реабілітаційних центрів як відкритої освітньої системи : монографія / В. В. Нечипоренко. – Запоріжжя : Вид-во Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру, 2013. – 312 с.

3. Нечипоренко В. В. Соціокультурні процеси Запорізького Приазов'я: проблеми, пошуки та перспективи : монографія / Л. В. Афанасєва, В. В. Молодиченко, В. В. Нечипоренко. – Запоріжжя : Вид-во Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру, 2013. – С. 287-515.

4. Нечипоренко В. В. Системний розвиток навчально-реабілітаційного центру як відкритої інноваційної соціально-освітньої інституції : монографія / В. В. Нечипоренко. – Запоріжжя : Видавництво Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру, 2013. – 512 с.

Науково-методичні, навчально-методичні, практико-зорієнтовані посібники

5. Нечипоренко В. В. Метод проектів у сучасній школі : навч.-метод. посібник / В. В. Нечипоренко. – Запоріжжя : Хортицький навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр, 2008. – 120 с.

6. Нечипоренко В. В. Виховна робота в школі : теоретичний, методичний та практичний аспекти : Методич. порадник вихователю / В. В. Нечипоренко, О. Л. Позднякова, Н. С. Леонова. – Запоріжжя : Хортицький навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр, 2009. – 156 с.

7. Нечипоренко В. В. Життєтворчі компетенції у системі компетентісно спрямованої освіти. Практико-зорієнтований посібник / І. Г. Єрмаков, В. В. Нечипоренко, Д. О. Пузіков. – Запоріжжя, 2008. – 272 с.

8. Нечипоренко В. В. Життєве проектування : психолого-педагогічний аспект : Практико-зорієнтований посібник / І. Г. Єрмаков, В. В. Нечипоренко, Д. О. Пузіков. – Запоріжжя : Хортицький навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр, 2008. – 220 с.

9. Нечипоренко В. В. Теорія і практика життєвого проектування саморозвитку особистості : Практико-зорієнтований посібник / І. Г. Єрмаков, В. В. Нечипоренко, Д. О. Пузіков. – Запоріжжя : Вид-во Хортицького навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру, 2011. – 436 с.

10. Нечипоренко В. В. Проектне бачення компетентісно спрямованої

середньої школи: Практико-зорієнтований посібник / І. Г. Єрмаков, В. В. Нечипоренко, Д. О. Пузіков. – Запоріжжя: Вид-во Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру, 2011. – 204 с.

11. Життєтворчі пріоритети інноваційного розвитку навчально-реабілітаційного центру: наук.-метод. видання / [І. Г. Єрмаков, І. Г. Єрмаков, В. В. Нечипоренко та ін.]. – Запоріжжя: Вид-во Хортицького навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру, 2011. – 286 с.

12. Теорія і практика розвитку соціальної компетентності школярів: Наук.-методич. посібник / [І. Г. Єрмаков, В. В. Нечипоренко, О. Л. Позднякова та ін.]; за наук. ред. І. Г. Єрмакова, В. В. Нечипоренко. – Запоріжжя: Вид-во Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру, 2011. – 186 с.

Статті у наукових фахових виданнях

13. Нечипоренко В. В. Модель випускника Хортицького навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру / В. В. Нечипоренко, О. Л. Позднякова, Н. М. Гордієнко // Дефектологія. – 2008. – № 2. – С. 49-56.

14. Нечипоренко В. В. Науково-методичне забезпечення впровадження моделі підготовки компетентного випускника Хортицького навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру / В. В. Нечипоренко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка: зб. наук. праць. – Випуск 9. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – С. 132-139.

15. Нечипоренко В. В. Розвиток життєвої компетентності особистості як системоутворювальна мета підготовки компетентного випускника / В. В. Нечипоренко // Соціалізація особистості: зб. наук. праць / за заг. ред. проф. А. Й. Капської. Том XXXIV. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – С. 30-38.

16. Нечипоренко В. В. Теоретико-методичні засади впровадження інноваційних технологій в освіту дітей з особливостями розвитку / В. В. Нечипоренко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – № 19. – С. 124-128.

17. Нечипоренко В. В. Модель компетентного випускника Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру / В. В. Нечипоренко // Нова педагогічна думка. Спецвипуск. Науковий журнал. – Рівне: Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2011. – грудень. – С. 96.

18. Нечипоренко В. В. Досвід і проблеми компетентісно спрямованого інноваційного розвитку соціально-педагогічної системи Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру / В. В. Нечипоренко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія

: зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – № 20. – С. 170-186.

19. Нечипоренко В. В. Теоретико-практичні засади комплексної реабілітації учнів з обмеженими можливостями життєдіяльності (на прикладі Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру) / В. В. Нечипоренко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. – Вип. 21 : зб. наук. праць / за наук. ред. В. І. Бондаря. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – С. 108-115.

20. Нечипоренко В. В. Формування життєвих компетенцій в учнів з обмеженими можливостями здоров'я в умовах системного розвитку навчально-реабілітаційного центру / В. В. Нечипоренко // Наукові записки : [зб. наук. статей] / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова ; укл. Л. Л. Макаренко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – Випуск CVII (107). – С. 157-167.

21. Нечипоренко В. В. Розвиток інформаційної компетентності учнів в умовах навчально-реабілітаційного закладу / В. В. Нечипоренко // Наукові записки : [зб. наук. статей] / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; укл. Л. Л. Макаренко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – Випуск CVIII (108). – С. 154-159.

22. Нечипоренко В. В. Інтегральна модель компетентного педагога Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру / В. В. Нечипоренко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи. – Випуск 37 : зб. наук. праць / за наук. ред. О. В. Биковської, Л. Л. Макаренко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – С. 247-252.

23. Нечипоренко В. В. Розвиток соціальної компетентності учнів в умовах навчально-реабілітаційного закладу / В. В. Нечипоренко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія №5. Педагогічні науки : реалії та перспективи. – Випуск 36 : зб. наук. праць / за наук. ред. О. В. Биковської, Л. Л. Макаренко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – С. 288-298.

24. Нечипоренко В. В. Моделювання та практична реалізація системи розвитку професійної компетентності педагогів навчально-реабілітаційного центру / В. В. Нечипоренко // Туризм і краєзнавство : зб. наук. праць. – Додаток до Гуманітарного вісника ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: – Переяслав-Хмельницький, ФОП Лукашевич О. М., 2013. – Вип. 21. – С. 124-129.

25. Нечипоренко В. В. Використання методу проєктів для навчання та виховання сучасної компетентної особистості / В. В. Нечипоренко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній

школах : зб. наук. праць / [редкол. : Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2013. – Вип. 28 (81). – С. 256-260.

26. Нечипоренко В. В. Життєтворчі технології в системі освіти Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру / В. В. Нечипоренко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. праць / [редкол. : Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2013. – Вип. 29 (82). – С. 298-303.

27. Нечипоренко В. В. Організація моніторингу рівня сформованості життєвої компетентності учнів навчально-реабілітаційного центру / В. В. Нечипоренко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. праць / [редкол. : Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2013. – Вип. 30 (83). – С. 475-487.

28. Нечипоренко В. В. Системний розвиток закладу: від проектування до інноваційної практики / В. В. Нечипоренко // Наукові записки : [зб. наук. статей] / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова ; укл. Л. Л. Макаренко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова (Серія педагогічні та історичні науки). – Випуск СХІ (111), 2013. – С. 114-125.

29. Нечипоренко В. В. Організація соціальної практики в загальноосвітніх навчальних закладах Росії та України: порівняльний аналіз / В. В. Нечипоренко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка : зб. наук. праць. – Випуск 16. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – С. 156-168.

30. Нечипоренко В. В. Інноваційний потенціал педагогічних ідей А. С. Макаренка в контексті проблеми оптимізації соціальної практики учнів навчально-реабілітаційних закладів / В. В. Нечипоренко // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал / [ред. кол. : А. А. Сбрува, Дж. Бішоп, О. В. Єременко та ін.]. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. – № 3 (29). – С. 36-45.

31. Нечипоренко В. В. Виховна система Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру / В. В. Нечипоренко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. – Вип. 22 : зб. наук. праць / за наук. ред. В. І. Бондаря. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – С. 115-122.

32. Нечипоренко В. В. Управління інноваційною діяльністю педагогів навчально-реабілітаційного закладу / В. В. Нечипоренко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. – Вип. 23 : зб. наук. праць / за науковою ред. В. І. Бондаря. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – С. 112-119.

33. Нечипоренко В. В. Теоретичні основи управління навчально-реабілітаційним центром як відкритою інноваційною соціально-освітньою інституцією / В. В. Нечипоренко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія

: зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – № 23. – С. 163-168.

34. Nechyporenko V. V. Development of social student competencies in conditions of educational and rehabilitational center / V. V. Nechyporenko // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи. – Випуск 38 : зб. наук. праць / за ред. Д. Е. Кільдерова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – С. 273-281.

35. Нечипоренко В. В. Експериментальне дослідження ефективності навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи / В. В. Нечипоренко // Наукові записки : [зб. наук. статей] / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова ; укл. Л. Л. Макаренко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова (Серія педагогічні та історичні науки). – Випуск СХ (110), 2013. – С. 102-109.

Статті, матеріали та тези наукових конференцій

36. Нечипоренко В. В. Компетентісно спрямована освіта: пошук ефективних моделей 12-річної школи / І. Г. Єрмаков, В. В. Нечипоренко, Д. О. Пузіков // Теорія і практика розвитку ключових компетенцій учнів 12-річної школи : Мат-ли Всеукр. наук.-пошук. конфер., яка відбулася у гімназії № 178 м. Києва 27 березня 2008 року / за заг. ред. І. Г. Єрмакова. – Частина І. – К. – Запоріжжя : Хортицький навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр, 2008. – С. 8-44.

37. Нечипоренко В. В. Концептуальні засади розробки прогностичної моделі школи життєтворчості особистості (Життєтворча місія школи майбутнього) / І. Г. Єрмаков, В. В. Нечипоренко, Д. О. Пузіков // Теорія і практика розроблення прогностичних моделей інноваційного розвитку різних типів загальноосвітніх навчальних закладів : Мат-ли Всеукр. наук.-пошук. конфер., яка відбулася у Хортицькому навчально-реабілітаційному багатопрофільному центрі м. Запоріжжя 17-18 жовтня 2008 року / за заг. ред. І. Г. Єрмакова, В. В. Нечипоренко. – Частина І. – Запоріжжя : Хортицький навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр, 2009. – С. 99-174.

38. Нечипоренко В. В. Розвиток життєвої компетентності особистості як системоутворювальна мета підготовки компетентного випускника / В. В. Нечипоренко // Науково-методичне забезпечення розвитку інноваційних процесів у системі післядипломної освіти педагогічних кадрів сільських регіонів / Мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. 8-9 квітня 2010 року / [ред. кол. : В. В. Пашков та ін.]. – Запоріжжя : КПУ, 2010. – С. 325-335.

39. Нечипоренко В. В. Досвід і проблеми компетентісно спрямованого інноваційного розвитку соціально-педагогічної системи Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру / В. В. Нечипоренко // Науково-педагогічні засади формування соціальних компетенцій учнів з особливими освітніми потребами як складової навчально-реабілітаційного процесу : наук.-метод. збірник /

[І. Г. Єрмаков, Г. М. Несен, В. В. Нечипоренко та ін.]. – Том І. – Запоріжжя : Вид-во Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру, 2012. – С. 125-148.

40. Нечипоренко В. В. Организация внеурочной деятельности младших школьников в условиях детского реабилитационного театра «Инклюзив» / В. В. Нечипоренко // Начальное образование : реалии и перспективы в условиях внедрения стандартов второго поколения : Мат-лы III Междунар. науч.-практич. конф., 19-21 апреля 2012 г.; под. ред. З. А. Магомеддибировой. – Москва : ООО Издательство «Гном», 2012. – С. 384-388.

41. Нечипоренко В. В. Моніторинг рівня сформованості життєвої компетентності: теоретико-методологічний аналіз / В. В. Нечипоренко // Zbiór raportów naukowych «Science – od teorii do praktyki» (29.03.2013 – 31.03.2013) – Sopot : Wydawca : Sp. z o. o. «Diamond trading tour», 2013. – s. 54-62.

42. Nechyporenko V. V. Experience and problems of comprehensive rehabilitation in educational rehabilitation centers / V. V. Nechyporenko // Zbiór raportów naukowych «Nauka w świecie współczesnym» (29.05.2013 – 31.05.2013) – Łódź : Wydawca : Sp. z o. o. «Diamond trading tour», 2013. – s. 56-63.

Статті у наукових виданнях

43. Нечипоренко В. В. Азбука управління / В. В. Нечипоренко, О. Е. Пузиревич // Директор школи. – 2007. – № 12. – С. 16-21.

44. Нечипоренко В. В. Компетентнісний потенціал проектної діяльності / І. Г. Єрмаков, В. В. Нечипоренко // Проектний підхід до компетентнісно спрямованої освіти : наук.-метод. збірник / за наук. ред. І. Г. Єрмакова, В. В. Нечипоренко, В. І. Прокопенко. – Запоріжжя : Хортицький навчально-реабілітаційний багатoproфільний центр, 2008. – Т. 1. – С. 11-31.

45. Нечипоренко В. В. Організація моніторингу освітнього процесу / В. В. Нечипоренко // Директор школи. – 2008. – № 13-14. – С. 3-63.

46. Нечипоренко В. В. Особистісно орієнтований навчально-виховний процес / В. В. Нечипоренко // Директор школи. – 2008. – № 15. – С. 29-31.

47. Нечипоренко В. В. Комплексна реабілітація дітей-інвалідів / В. В. Нечипоренко // Директор школи. – 2008. – № 17-18. – С. 41-45.

48. Нечипоренко В. В. Системний розвиток навчально-реабілітаційного закладу / В. В. Нечипоренко // Директор школи. – 2008. – № 19. – С. 10-16.

49. Нечипоренко В. В. Проективно-рефлексивні засади організації самостійної навчальної роботи студентів / В. В. Нечипоренко // Соціальний педагог. – № 9 (21). – 2008. – С. 45-48.

50. Нечипоренко В. В. Розробка моделі підготовки компетентного випускника Хортицького навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру / В. В. Нечипоренко // Завуч. – № 20-21. – 2009. – С. 35-37.

51. Нечипоренко В. В. Науково-методичне забезпечення впровадження моделі підготовки компетентного випускника ХНРБЦ / В. В. Нечипоренко // Завуч. – № 20-21. – 2009. – С. 38-41.

52. Нечипоренко В. В. Модель підготовки компетентного випускника ХНРБЦ / В. В. Нечипоренко // Завуч. – № 20-21. – 2009. – С. 41-50.

53. Нечипоренко В. В. Профільне самовизначення учнів (із досвіду Хортицького навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру) / В. В. Нечипоренко // Завуч. – № 4. – 2009. – Вкладка. – С. 1-12.

54. Системний розвиток закладу нового типу – навчально-реабілітаційного центру: від прогресивних ідей до інноваційної практики / І. Г. Єрмаков, Г. М. Несен, В. В. Нечипоренко [та ін.] / Освіта осіб з інвалідністю в Україні : Тематична національна доповідь. – Чернівці : Букрек, 2010. – С. 336-361.

55. Нечипоренко В. В. Системний розвиток Хортицького навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру: від проектування до інноваційної школи майбутнього / В. В. Нечипоренко // Світ виховання. – 2011. – № 4 (47). – С. 5-42.

Анотації

Нечипоренко В.В. Теоретичні і методичні засади навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03. – корекційна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2013.

У дисертації розроблено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено модель освітньої системи з реабілітаційним компонентом.

Розкрито теоретико-методичні засади системного підходу до реабілітації, проаналізовано специфіку здійснення комплексної реабілітації, розроблено інноваційні освітньо-реабілітаційні технології у діяльності медико-психолого-педагогічного персоналу спеціального закладу освіти, модель компетентного випускника, мета-модель «Навчально-реабілітаційна діяльність спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи: від проектування до інноваційної практики», мета-модель «Моделювання структури та напрямів розвитку професійної компетентності педагогів», локальні моделі компетентного педагога для спеціальних закладів освіти. Доведено, що методологічними засадами комплексного підходу до реабілітації виступають філософські закони взаємозв'язку, взаємозумовленості, цілісності явищ навколишнього світу, діяльнісна і творча сутність людини, розуміння особистості як об'єкта і суб'єкта суспільних відносин. Розроблено і впроваджено модель системного управління навчально-реабілітаційною діяльністю спеціального закладу.

Обґрунтовано необхідність проведення в закладі роботи щодо розвитку професійної компетентності педагогів, яка реалізується на трьох

рівнях: педагогічного колективу, методичних об'єднань та індивідуальної роботи з педагогами в режимі консультацій.

Ключові слова: навчально-реабілітаційна діяльність, спеціальний заклад освіти, відкрита соціально-освітня система, системний інноваційний розвиток, освітня система з реабілітаційним компонентом, компетентісно спрямована виховна система, соціальна практика, системне управління, моніторинг освітньо-реабілітаційного процесу.

Нечипоренко В.В. Теоретические и методические основы учебно-реабилитационной деятельности специального заведения как открытой социально-образовательной системы. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.03. – коррекционная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2013.

В диссертации впервые рассматриваются теоретические и методические основы учебно-реабилитационной деятельности заведения для детей с ограниченными возможностями здоровья как открытой инновационной социально-образовательной системы.

Доказано, что системное инновационное развитие специального заведения предусматривает проектирование и практическое обеспечение процесса его перевода из актуального в желаемое состояние. Направленность этой масштабной и длительной работы определяется стратегическими приоритетами, а методологическая последовательность – моделью стратегии системного инновационного развития.

Определены ключевые направления учебно-реабилитационной деятельности специального заведения: моделирование и практическое наполнение образовательной системы реабилитационным компонентом, создание компетентностно направленной воспитательной системы, организация социальной практики учащихся, обеспечение их комплексной реабилитации. Разработана, теоретически обоснована и экспериментально проверена модель образовательной системы с реабилитационным компонентом, определены цели, признаки, принципы, стратегии, содержание и методы обучения, технологии, формы организации реабилитационной деятельности и специфика мониторинга учебно-реабилитационного процесса. Доказано, что реализация содержания воспитательного пространства обеспечивает выполнение специальным учебно-реабилитационным заведением главной миссии – создания условий для всестороннего развития и раскрытия жизнетворческого потенциала ребенка. В содержании работы раскрыт опыт организации социальной и жизненной практики учащихся учебно-реабилитационного центра в условиях инновационного развития заведения как открытой социально-образовательной системы.

Раскрыты теоретико-методические основы системного подхода к реабилитации, проанализирована специфика осуществления комплексной

реабилитации, обоснованы инновационные образовательно-реабилитационные технологии в деятельности педагогического персонала. Доказано, что методологическими основами комплексного подхода к реабилитации выступают философские законы взаимосвязи, взаимообусловленности, целостность явлений окружающего мира, деятельностная и творческая сущность человека, понимание личности как объекта и субъекта общественных отношений.

Разработана и внедрена модель системного управления учебно-реабилитационной деятельностью специального заведения, которое осуществляется на стратегическом, тактическом, оперативном уровнях и на уровне самоуправления. Доказано, что эффективность управления специальным заведением зависит от применения алгоритмов и методов системного, стратегического, инновационного, программно-целевого, адаптивного, партисипативного, дистрибьютивного, сетевого, общественно-государственного, компетентностно ориентированного управления и информационного менеджмента, которые полностью согласуются с приоритетами отечественной реабилитационной педагогики, являются концептуально обоснованными и апробированными в образовательной практике. Обоснована необходимость проведения в заведении работы по развитию профессиональной компетентности педагогов, которая реализуется на трех уровнях: педагогического коллектива, методических объединений и индивидуальной работы с педагогами в режиме консультаций.

Представлены результаты формирующего эксперимента, которые доказывают преимущество всех исследуемых показателей: качество обучения учащихся, приобретение ими жизненной компетентности, эффективность лечебно-реабилитационной работы, инновационный потенциал педагогов, качество их профессиональной деятельности, по сравнению с результатами исследуемых контрольных групп.

Ключевые слова: учебно-реабилитационная деятельность, специальное образовательное заведение, открытая социально-образовательная система, системное инновационное развитие, образовательная система с реабилитационным компонентом, компетентностно направленная воспитательная система, социальная практика, системное управление, мониторинг образовательно-реабилитационного процесса.

Nechyporenko V.V. Theoretical and Methodological Bases of Educational and Rehabilitation activities of the specialized institution as a public social and educational system. – Manuscript.

Dissertation for the degree of the Doctor of pedagogical sciences, specialty 13.00.03. – Corrective pedagogy. – M. Dragomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2013.

The model of the educational system with the rehabilitation component is theoretically substantiated and experimentally proved.

The theoretical and methodological foundations of systematic approach to rehabilitation are revealed; the specificity of implementation of complex rehabilitation is analyzed; innovative educational and rehabilitation technologies in the activity of the medical and psycho-pedagogical staff of specialized educational institution, model of competent graduate, meta-model «Educational and rehabilitation activities of the specialized institution as a public social and educational system: from design to innovative practice», meta-model «Modeling the structure and development directions of pedagogues' professional competence», local models of competent pedagogue's for special educational institutions are substantiated. It is proved that methodological principles of comprehensive approach to rehabilitation are the philosophical laws of interconnection, interdependence and integrity of the phenomena of the world, activity and creative nature of a person, understanding the personality as the object and subject of social relations. The model of system management of educational and rehabilitation activities of the special institutions is developed and implemented.

The author of the dissertation proves the necessity of carrying out the work on the development of professional competence of teachers, that is implemented at three levels: teaching staff, teaching unions and individual work with teachers in the mode of consultation.

Key words: educational and rehabilitation activities, special institution of education, open social and educational system, system innovation development, educational system with rehabilitation component, competency focused educational system, social practices, system management, monitoring of educational rehabilitation process.

НБ НПУ

100202629

скажу в сети